

Stefan Trajković Filipović

*Odeljenje za istoriju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
strajkovicfilipovic@gmail.com*

**„O, Vladimire, kralju dukljanski,
tvrda glavo, srce ponosito!”
Isaija Berlin i devetnaestovekovne interpretacije
*Života Svetog Vladimira od Zete***

Apstrakt: *Život Svetog Vladimira od Zete* (odnosno XXXVI poglavlje *Letopisa popa Dukljanina*) predstavlja prvi razvijeni narativ o mučeništvu Svetog Vladimira od Zete (c. 990–1016). Sa objavljivanjem *Života* 1601. godine u okviru *Kraljevstva Slovena* Mavra Orbina, vekovi „ćutanja” o ovom svetitelju prekidaju se i interpretacije priče o njemu polako počinju da se umnožavaju, vremenom se najviše razvijaju na prostoru današnje Srbije i Crne Gore. Članak se bavi specifičnom transformacijom koju su interpretacije priče o Svetom Vladimiru doživele u devetnaestom veku u okviru romantičarske srpske književnosti. Polazeći od tumačenja romantičarskog pokreta kakvo je dao Isaija Berlin u ciklusu predavanja iz 1965. godine, pažnju usredsređujem na analizu sadržaja i osnovnih motiva u dve istorijske drame (*Vladimir i Kosara Lazara Lazarevića* i *Vladislav Jovana Sterije Popovića*) i jednoj istorijskoj pripovetci (*Vladimir Dukljanin* Stevana Sremca) koje su pružile nova viđenja priče o ovom svetitelju. Analiza ovih narativa pokazuje jasna udaljavanja od originalne priče iz *Života*, te narativ o slovenskom svetom kralju koji prenosi poruku vrednosti Hristove žrtve i božije istine zamenjuju narativi u čijem su centru pažnje nacionalni kralj-junak i motivi volje, želje, strasti i posvećenosti sopstvenim idealima. Na taj način, uprkos zadržavanju određenih hagiografskih elemenata, devetnaestovekovni narativi donose čak i potpuno obrtanje vrednosti u odnosu na originalnu priču i učestvuju u procesu svesnog stvaranja novih mitova u okviru romantičarske književnosti devetnaestog veka.

Cljučne reči: Sveti Vladimir od Zete, hagiografija, Isaija Berlin, romantizam, istorijska drama, istorijska pripovetka, Lazar Lazarević, Jovan Sterija Popović, Stevan Sremac

Uvod

Nakon što je Vladimir od Zete (odnosno Duklje), na poziv bugarskog vladara (Jovana) Vladislava i verujući u njegovu lažnu zakletvu da mu neće nauditi, pristigao u Prespu, otišao je u crkvu da se pomoli bogu. Vladislav, pak, ručajući, šalje vojnike da ga pogube:

„U međuvremenu, dok se kralj molio, vojnici su ga opkolili. Kada je kralj to video, pozvao je episkope i pustinjaka koji su bili tu prisutni i rekao im je: 'Šta je ovo, gospodo moja? Šta ste učinili? Zašto ste me ovako obmanuli? Zašto ja verujući vašim rečima i obećanjima nedužan umirem?' A oni od stida nisu se usuđivali da ga pogledaju u lice. Tada se kralj pomolio i ispovedio i primio telo i krv gospodnju i držeći u rukama onaj krst koji je dobio od cara rekao je: 'Molite se za mene, gospodo moja, a ovaj sveti krst zajedno sa vama neka mi sudnjeg dana bude svedok da nedužan umirem.' Zatim, poljubivši krst, oprostivši se sa episkopima i svima uplakanima, izašao je iz crkve i ubrzo potom su ga vojnici pred vratima crkve napali i odrubili mu glavu dana dvadeset i drugog maja." (Живковић 2009 I, 135, 137)

Navedeni citat iz XXXVI poglavlja *Letopisa popa Dukljanina* (odnosno *Života Svetog Vladimira od Zete*), prvi put objavljenog 1601. godine u okviru *Kraljevstva Slovena* Mavra Orbina (Орбин 2006), opisuje tragičnu smrt Svetog Vladimira od Zete. Na istu scenu nailazimo u pripovesti *Vladimir Dukljanin* Stevana Sremca napisanoj krajem devetnaestog veka: dok se Vladimir moli u crkvi, ispred se okupljaju vojnici i raspituju se za njega. Shvativši o čemu je reč, Vladimir se obraća episkopima i pustinjaku na sličan način kao i 1601. godine:

„Gdje je vjera, gospodo moja!? Šta uradiste to, i zašto me izmamiste? Zar da poginem što bijah bolji hrišćanin od vas!? Gospodo moja, molite se bogu za mene! A ovaj časni krst zajedno sa vama neka mi bude svjedok na dan gospodov, da bez krivice umirem!" (Сремац 1930, 177)

Zatim se pričešćuje i ljubi krst. Ali, pre nego što se, kao u *Letopisu*, konačno oprostio od prisutnih, on dodaje:

„Vjerne sluge moje, kome su mili ovi dani proljeća, neka ostane ovdje, a ko voli gospodara svoga, neka pođe za mnom. Krivokletniče Vladislave, zakletva te stigla tvoja; a duša moja i poslije groba žudjeće za osvetom!" (Сремац 1930, 177)

Zatim se Vladimir oprašta, ali se priseća i svoje žene Kosare,

„(...) pa jurne obnaženim mačem kroz krvnike svoje, koji ga čekahu na vratima hrama svetoga, i rojem otrovnih strijela posuše ga kao gorskog jelena. Prvi koji mu dođoše pod mač ispustiše duše svoje, ali ga množina opkoli sa svih strana, i njega i njegove; i zamalo pa padoše zasuti strijelama i kopljima na vratima svetoga hrama, dvadeset drugoga maja ljeta gospodnja tisuću petnaestoga. A mrtvome kralju odrubiše glavu i odnesoše je Vladislavu, da ga umire i razvesele." (Сремац 1930, 177–178)

Dok scena smrti Svetog Vladimira objavljena 1601. godine prati model samovoljnog žrtvovanja po ugledu na Hrista, opis objavljen oko tri stotine godina kasnije prikazuje junačkog Vladimira koji hrabro juri svojim krvnicima u susret. Pitanje koje se nameće na osnovu te razlike jeste sledeće: kako je Sveti Vladimir, poput Hrista, „krenuo” bez otpora u svoju smrt, da bi tri veka kasnije „završio” sa mačem u rukama i kao „gorski jelen” posut otrovnim strelama?

Sveti Vladimir od Zete (c. 990–1016), iako je u srednjovekovnim izvorima ostavio malo tragova, bilo da je reč o njemu kao o vladaru ili svetitelju, vekovima je ostao prisutan širom balkanskog poluostrva, na teritorijama današnje Albanije, Bugarske, Makedonije, Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Međutim, tako rasprostranjeno njegovo prisustvo nikada nije postalo predmet opsežnijih i sistematičnijih istraživanja. Godine 2007, međutim, nalazimo jednu opsežnu studiju razvoja predstava, pre svega u smislu svetiteljskog kulta, jednog drugog srednjovekovnog vladara, Svetog Stefana Dečanskog (Марјановић-Душанић 2007). Istraživanje počinje razjašnjavanjem razvoja srednjovekovnog fenomena svetog kralja, kako u srednjovekovnoj srpskoj državi tako i u hrišćanskom svetu uopšte, da bi se zatim bavilo životom i vladavinom Stefana Dečanskog u četranaestom veku i na kraju prešlo na život i transformaciju njegovog lika nakon smrti u smislu izgrađivanja predstave svetog kralja-mučenika, njegove uloge u barokno-verskom političkom programu i kao političkog argumenta, kao i u smislu konstruisanja lika Dečanskog kao nacionalnog heroja, istražujući na taj način dugoročno prisustvo koncepta svetog kralja (od četranaestog do dvadesetog veka) u istoriji srpskog naroda. Kao i Sveti Stefan Dečanski i Sveti Vladimir od Zete se javlja kao sveti kralj-mučenik; međutim, dalja poređenja ova dva lika otkrivaju više razlika nego sličnosti. Sveti Stefan Dečanski je „uz svete Simeona i Savu, najproslavljeniji srpski svetitelj” i „jedini nacionalni svetitelj čiji je kult prošao gotovo sve faze razvoja – od dinastičkog svetitelja do nacionalnog heroja, a da je ostao primarno vezan za središnje proslavljanje u grobnoj crkvi” (Марјановић-Душанић 2007, 10). Naspram njega, Vladimir ostaje „maglovit lik” – nije pripadao tradiciji nijedne srednjovekovne svete dinastije, srednjovekovni izvori vekovima kao da „ćute” o njegovom postojanju, da bi se njegov lik zatim javio noseći više imena (Vladimir, Jovan, Jovan Vladimir) i ukrašen sa više titula (kralj, knez, car). Ipak, od sedamnaestog veka, predstave Svetog Vladimira od Zete počinju da se umnožavaju, interpretacije priče o njemu dobijaju na rasprostranjenosti i raznovrsnosti i vremenom doživljavaju značajne transformacije, da bi na kraju ostale prisutne i u našoj savremenoj kulturi i društvu.

Ovaj rad teži da doprinese istraživanjima ovog maglovitog lika, čija ga „maglovitost” i marginalnost ali, uprkos tome, stalna prisutnost čine upravo zanimljivim predmetom istraživanja. Konkretno, pažnja će biti usredsređena na transformaciju koju je priča o Svetom Vladimiru od Zete doživela u devetnaestom veku – reč je o transformaciji koja se desila u okviru romantičarske imaginacije. U bavljenju tom promenom polazim od tumačenja romantičarskog pokreta koje je izložio Isaija Berlin u ciklusu predavanja objavljenom pod naslovom *Koreni romantizma* (Berlin 2012). Stoga je potrebno najpre dati prikaz onoga što Berlin podrazumeva pod pojmom „romantizam”. Zatim ću preći na pregled razvoja kulta Svetog Vladimira od Zete i narativa o njemu do devetnaestog veka, pri čemu je za razumevanje promena nastalih u devetnaestom veku naročito značajna analiza XXXVI poglavlja *Letopisa popa Dukljanina*,

odnosno *Života Svetog Vladimira od Zete*. „Romantičarsku” interpretaciju priče o Vladimiru od Zete posmatraču zatim kroz analizu sadržaja tri reprezentativna teksta potekla iz srpske književnosti, budući da su predstave Vladimira od Zete najviše pažnje dobijale na prostoru današnje Srbije (i, u poslednje vreme, Crne Gore)¹: istorijskih drama Lazara Lazarevića (*Vladimir i Kosara: drama u III akta*) i Jovana Sterije Popovića (*Vladislav: žalosna igra u pet dejstva*) i, na početku citirane, istorijske pripovetke Stevana Sremca (*Vladimir Dukljanin*). Analiza će pokazati da nove interpretacije nisu zahvatile samo lik samog Vladimira i njegov (slovenski) identitet, već su modifikacijama koje su donele izmenile i osnovne poruke cele priče.

Neobuzdani romantičari

U razumevanju promena koje su se desile u naracijama o Svetom Vladimiru od Zete, polazim od ciklusa Melonovih predavanja koja je 1965. godine u Nacionalnoj umetničkoj galeriji u Vašingtonu održao Isaija Berlin (1909–1997); uprkos planovima, Berlin nije uspeo da do kraja života napiše studiju o romantizmu na osnovu svojih beleški, te je Henri Hardi, nakon Berlinove smrti, priredio izdanje predavanja i nazvao ga *Koreni romantizma*. Ovde ću ukratko izložiti Berlinova zapažanja koja su od značaja za moja čitanja devetnaestovekovnih tekstova o Vladimiru od Zete.

„Značaj romantizma”, kaže Berlin na početku ciklusa predavanja, „jeste u tome što je to najveći skorašnji pokret koji je transformisao život i misao Zapadnog sveta. Čini mi se da je to najveća promena koja se dogodila u svesti Zapada i da mi sve druge promene do kojih je došlo tokom devetnaestog i dvadesetog veka u poređenju s njom izgledaju manje značajne i duboko su pod njenih uticajem.” (Berlin 2012, 17–18). Berlin se ne bavi romantizmom kao stalnim ljudskim stavom ili osećanjem, već kao vremenski (i u početku geografski) ograničenom pojavom. Romantizam je istorijska transformacija koja se desila krajem osamnaestog i u prvoj polovini devetnaestog veka, koja je nastala najpre u Nemačkoj, da bi se zatim proširila Evropom, svetom i dan danas uticala na naše razmišljanje i ponašanje. Berlin romantizam posmatra kao dominantan obrazac koji vlada određenom kulturom u određenom vremenu i čije ispitivanje omogućava shvatanje načina na koji su ljudi u prošlosti mislili, osećali i delovali.²

¹ Kult Svetog Vladimira nov polet dobija devedesetih godina dvadesetog veka u Srbiji, kada se gradi crkva posvećena ovom svetitelju u Beogradu (živopisana 2003–2006). U poslednje vreme, kult i predstave ovog svetitelja na snazi dobijaju naročito u Crnoj Gori, gde, između ostalog, 2009. počinje gradnja hrama posvećenog njemu u Baru.

² Ne bi li pojasnio šta podrazumeva pod pojmom dominantnog obrasca, Berlin pominje kako je u grčkoj filozofiji i literaturi klasičnog doba prevladavao geometrijski ili

Ne bi li objasnio svoje viđenje romantizma, Berlin se više puta tokom svojih predavanja vraća na prikaz dominantnih obrazaca koje je romantizam „napao”, pre svega onih koji se tiču osamnaestog veka. Naime, Berlin izdvaja tri tvrdnje koje se postavljaju kao stubovi mišljenja zapadnog sveta pre pojave romantizma. Najpre, to je tvrdnja da se na sva pitanja može dati odgovor, ako su to prava pitanja koja se tiču istine. Ako ne znamo odgovor na pitanje, to znači da neko drugi može dati odgovor (bilo zato što je neko drugi mudriji ili pametniji, bilo zato što smo grešni pa nemamo pristup istini u ovom životu, bilo zato što ljudima odgovor nije dostupan već božanstvu, itd.), ili to znači da je pitanje pogrešno postavljeno.

„Ako ne ovde, onda tamo. Ako ne sada, onda neki drugi put. U načelu, odgovor mora biti poznat, ako ne ljudima, onda, u svakom slučaju, sveznajućem biću, Bogu... Ovo tvrđenje je zajedničko hrišćanstvu i skolastici, prosvećenosti i pozitivističkoj tradiciji dvadesetog veka. Ono je, u stvari, kičma glavne zapadne tradicije i to je ono što je romantizam slomio.” (Berlin 2012, 37)

Zatim, pošto je pitanje ispravno postavljeno, odgovori se mogu spoznati sredstvima koje ljudi mogu naučiti, odnosno, moguće je razviti tehnike koje će omogućiti spoznaju istine i sveta, mesta ljudi u svetu i istinskih vrednosti. Konačno, odgovori na prava pitanja moraju biti usklađeni, odnosno, ispravan odgovor na jedno pitanje ne može biti protivrečan ispravnom odgovoru na drugo – jedna istinita tvrdnja ne može protivrečiti drugoj. Ako to ne bi bio slučaj, rezultat bi bio haos (Berlin 2012, 38).

Te tri osnovne postavke, ukazuje Berlin, zajedničke su i hrišćanskim i paganskim tradicijama mišljenja i u njihovoj osnovi leži ideja da je život, odnosno priroda, odnosno svet poput slagalice i da postoji način da se svi delovi slagalice spoje; struktura stvari postoji i postoji način da se ta struktura otkrije i razume. Vrlina leži u znanju, te „ako znamo šta smo i šta nam je potrebno i kako da to dobijemo i da ga dobijemo najboljim sredstvima koja posedujemo, onda možemo voditi srećne, moralne, pravedne, slobodne i zadovoljne živote” (Berlin 2012, 41). Sve vrline su u međusobnom skladu: jednakost, sloboda, bratstvo, milost i pravda. Stoga se rasprave i dileme tiču pre svega znanja o stvarno-

matematički model po kojem su postojale izvesne aksiomske istine iz kojih su se logičkim razmišljanjem mogli izvući konačni i neoborivi zaključci. S druge strane, u kulturi judaizma i hrišćanstva preovlađivao je drugačiji model, odnosno pojmovi porodičnog života, odnosa oca i sina, ljubavi dece prema ocu, bratstva i opraštanja, zapovedanja nadređenih podređenima, osećanja dužnosti, prestupa i okajanja greha. „Ono što se po pravilu događa jeste da neki predmet stiče premoć – recimo fizika ili hemija – i da se, kao rezultat ogromnog uticaja koji ima na imaginaciju svoje generacije, primenjuje i na druge sfere. To se dogodilo sociologiji u devetnaestom veku i psihologiji u našem [dvadesetom] veku. Moja teza je da je romantičarski pokret bio baš takva džinovska i radikalna transformacija posle koje ništa više nije bilo isto.” (Berlin 2012, 21)

sti, odnosno znanja koje je potrebno čoveku da shvati stvarnost i kako da se u nju uklopi – ako se pozna priroda stvari, čovek će poznati kako treba da vodi ispravan život u skladu sa njom. Romantizam je, međutim, napao tu slagalicu čije delove možemo i moramo sklopiti i uklopiti. Prosvetiteljstvo se nadovezalo na te ideje čineći izvesni „zaokret”. Naime, sa prosvetiteljstvom tradicionalni metodi dostizanja istine i saznanja o svetu (npr. otkrovenje, dogma ili tradicija) postaju zastareli i neprikladni. Kao jedini način ispravnog saznavanja postavlja se razum, odnosno ispravno korišćenje razuma (npr. dedukcija u matematičkim naukama ili indukcija u prirodnim) (Berlin 2012, 38). U tom smislu, osamnaesti vek nam se prikazuje kao vek mira, otmene gradnje, težnje za spokojem, vek vere u snagu univerzalne primene razuma u svim domenima ljudske delatnosti, od poslovanja, preko umetnosti, moralnosti, politike do filozofije. „Onda iznenada dolazi do neobjašnjive invazije, žestoke erupcije emocija, entuzijazma.” (Berlin 2012, 22)

Pažnju treba obratiti na nekoliko koncepata koje Berlin smatra karakterističnim za romantizam i koji će biti značajni za sagledavanje devetnaestovekovnih razrada priče o Vladimiru od Zete. Najpre, reč je o konceptu mučeništva. U hrišćanskoj tradiciji, mučeništvo je vredno divljenja kada je to mučeništvo za istinu. Kada su se sveti hrišćanski mučenici žrtvovali, oni su postajali svedoci božanske istine i božanskog poretka u svetu. Njihova žrtva i čuda koja bi usledila svedočili bi upravo o postojanju poretka, božanski promišljene strukture sveta, pravednosti i dobra ili ljubavi kao najviših ciljeva koji se mogu postići i kojima treba težiti. Međutim, do prve polovine devetnaestog veka javlja se koncept mučeništva koje je samo po sebi dovoljno, gde je u oceni čina mučeništva mnogo bitnije duhovo stanje i motiv mučenika, nego posledice njegovog delovanja. Namera postaje važnija od posledice. U centru mučeničkog stradanja više nije toliko postojanje božanske istine koliko vrlina mučenika, njegova iskrenost, beskompromisnost u njegovoj posvećenosti idealu radi koga se žrtvuje, odanost, integritet (Berlin 2012, 25).

Takvo shvatanje uočava se u razumevanja tragedija i tragičnosti glavnog junaka. „Prethodne generacije,” kaže Berlin, „pretpostavljale su da se tragedija uvek može pripisati nekoj zabludi”.

„Neko je učinio nešto pogrešno, napravio grešku. To je bila ili moralna ili intelektualna zabluda. Ona se mogla izbeći ili se nije mogla izbeći. Za Grke, tragedija je bila zabluda koju su bogovi slali, koju nijedan čovek koji im je potčinjen nije mogao izbeći; ali, u načelu, da su ti ljudi bili sveznajući, oni ne bi počinili ozbiljne greške koje su počinili i, prema tome, ne bi na sebe navalili nesreću... Prema tome, tragedija se zasniva na neizbežnom, ili možda izbeživom nedostatku nečega u ljudima – znanja, veština, morala, odvažnosti, sposobnosti da se živi i da se uradi prava stvar. Bolji ljudi – moralno snažniji, intelektualno upućeniji – mogu uvek izbeći ono što je, u stvari, srž tragedije.” (Berlin 2012, 27)

Ali romantičarska tragedija donosi drugačije razumevanje tragičnosti svojih junaka: više nije reč o zabludi, već o sukobu koji je neizbežan, uprkos legitimnim vrlinama koje obe sukobljene strane poseduju. Neke vrednosti se prosto ne mogu pomiriti, ali ljudi moraju ostati posvećeni tim vrednostima, te izdaja vrednosti boli mnogo više nego (moguće destruktivna) odanost do samog kraja. U središtu romantičarske tragedije ne nalazi se patnja, već otpor čoveka stvarima koje protivreče njegovim vrednostima i njegovoj posvećenosti. Tragičan lik više nije čovek s kojim se sudbina surovo poigrava, već je to čovek koji čini izbor i prkosi sudbini.

„Jedina stvar koja se može smatrati tragičnom jeste otpor čoveka svemu što ga ugnjetava... to su tragične figure zato što potvrđuju sebe, zato što ih lagodnost ne dovodi u iskušenje, zato što se ne prepuštaju iskušenju... ne bilo kakav prkos nego prkos u ime nekog ideala kojem se ozbiljno predajete.” (Berlin 2012, 91–92)

Tragedija se na taj način ogleda u borbi čoveka sa velikim i malim silama; glavni junak ima mogućnost izbora i on postaje tragična ličnost kada odlučuje da se, uprkos svim izgledima, žrtvuje i do kraja bori za svoje ideale i vrednosti. Stoga, zaplet tragične priče ne upliće svoje junake u sebe, koliko ga oni pokreću i svojim izborima čine da postane tragičan.

U osnovi ovakvog shvatanja mučeništva i tragičnosti nalaze se pojmovi volje i delovanja. Delovanje čoveka dolazi u centar pažnje i ono teži da bude autentično i usklađeno sa voljom, dobijajući tako na poletu i žestini. Takvo delovanje može doneti sukob, smrt, tragediju, užas, ali sve to leži u prirodi univerzuma koji više ne teži logičkoj usklađenosti.

„Svaki čovek pripada grupi kojoj pripada; njegov zadatak kao ljudskog bića jeste taj da saopšti istinu onako kako mu ona izgleda; to kako mu ona izgleda, valjano je koliko i istina kako izgleda drugima.” (Berlin 2012, 79)

Reč je o neprestanom potvrđivanju prvenstva volje koje predstavlja slobodu.

„Ako čovek hoće da bude slobodan, on mora biti slobodan ne samo da obavlja svoju dužnost nego i da bira između toga da sledi prirodu ili da sasvim slobodno obavlja svoju dužnost. On mora stajati iznad i dužnosti i prirode i biti u stanju da izabere ili jedno ili drugo.” (Berlin 2012, 93)

Može se reći da u osnovi načina razmišljanja o svetu i čoveku u svetu više ne leži ideja *cogito ergo sum*, već *volo ergo sum*. Volja je suština sveta, ona ne poznaje zakone, ona je neprestano delovanje, priroda predstavlja nesvesnu volju, ali čovek jeste volja koja dolazi do svesti o sebi. Takvo shvatanje delovanja podrazumeva da svet ne može posedovati jasnu strukturu koja se može proučiti i shvatiti i uzeti kao merilo vrednosti i delovanja, ne postoji obrazac koji se može izučiti i kome se čovek treba prilagoditi ako želi da živi srećno i ispravno. Postojanje strukture guši volju, potreban je prostor za delovanje u kojem ono što je

moguće postaje stvarnije od onoga što je aktuelno. Stvarnost i istina se ne mogu dostići, ali čovek mora da im teži. Stoga, jedini način da se priđe haotičnoj stvarnosti koja je poput velikog i nespitanog toka volje koja se ne može zaustaviti i koja se samoostvaruje, jesu nagoveštaji, mitovi, blesci, mistične pojave koje leže između stvarnosti i imaginacije, između jave i sna. Otuda u romantizmu kod junaka redovno srećemo agoniju, čežnju, nostalgiju za nepovratnim zlatnim dobima, priviđenja, seni i duhove, daleka putovanja itd., sve sa ciljem da se „proživi” tok volje (Berlin 2012, 116).

Redovno srećemo moć mitova i simbolike. Mitovi postaju način izražavanja neizrecivog, oni prenose misteriju koja se ne može racionalizovati. „Oslobodite iskru – to je veliki poklič svih osoba koje davi i guši novi uređeni poredak koji ne odgovara dubljim problemima koji uznemiravaju ljudsku dušu” (Berlin 2012, 65). Prošlost, na primer srednjovekovna, ako je bila veličanstvena i gajila uzvišene vrednosti, ne može biti vraćena i ne može se ponovo izgraditi, ona postaje san, fantazija, ali joj treba težiti. Mitovi o srednjovekovnoj prošlosti se tako idealizuju, postaju nešto za čime treba čežnuti, ali što se nikako ne može dostići. Ali taj mit, koji je poput bleska snage volje, čoveka će uvek terati napred, baš zbog svoje neostvarivosti. Romantičarski mitovi u sebi sadrže ono što je iracionalno, mračno, neizrecivo, govore i o ponorima haosa do kojih se može doći i o beskrajnom smeru volje. Uloga romantičarskog mita nije toliko da oživi istoriju pred čovekom, već da prikaže večnost volje i ideala i da doprinese preobražavanju ljudi koji ih slušaju ili čitaju. Stoga u devetaestom veku nailazimo i na vrlo svestan proces stvaranja mitova na osnovu umetničkog nadahnuća (Berlin 2012, 132).

Ovakve ideje dobijaju posebnu političku analogiju,³ na primer u shvatanju države koja se ne shvata kao mehanizam koji se može razumeti i čije se funkcionisanje može proučiti i unaprediti, već kao izrasla iz prirode ili praiskonske sile koja se ne može shvatiti ali koja nosi autoritet, kao ukorenjena u najdubljim i nedokučivim aspektima ljudskog postojanja. Mistične reči da je država „bliska povezanost ukupnih fizičkih i duhovnih potreba naroda, njegovih ukupnih fizičkih i duhovnih bogatstava, unutrašnjeg i spoljašnjeg života, i predstavlja snažnu, beskrajno delatnu i živu celinu” postaju srž i središte „cele organske teorije političkog života, odanosti državi i države kao poluduhovne zajednice koja simbolizuje duhovne moći božanske misterije” (Berlin 2012, 135).

Rezultat navedenih shvatanja jesu slobodna volja i autentičnost kao najveće vrline, odnosno ono što su romantičari nazivali *iskrenost* (Berlin 2012, 148). Rezultat je da takav idealizam postaje pozitivna stvar, dok realizam postaje negativna, pošto takva iskrenost sama po sebi predstavlja vrlinu, bez obzira na njene

³ Premda Berlin jasno stavlja do znanja da se romantizam ne može potpuno vezati za konkretnu ideologiju, kao što bi bio nacionalizam devetnaestog veka, jer romantizam predstavlja sveobuhvatniji fenomen (Berlin 2012, 137).

posledice i bez potrebe da svedoči o postojanju univerzalnog istinskog poretka. Rezultat je da subjekat koji „hrli napred” dolazi u centar pažnje, bilo da je to pojedinac, klasa, nacija, crkva itd. Nakon pomenutog osamnaestog veka mira, otmenih građevina, spokoja i univerzalnosti primenjenog razuma, nailazimo na ljude koji se usredsređuju na gotičku gradnju, na introspekciju, koji su neurotični, melanholični i koji se dive „neobjašnjivom poletu spontanog genija” (Berlin 2012, 22). Autentičnost, integritet, iskrenost, srčanost, posvećenost idealu – ta vrsta idealizma, u smislu stanja duha u kojem je čovek spreman da ide do kraja u borbi za svoja uverenja, krajem osamnaestog veka predstavlja relativno novu pojavu (Berlin 2012, 24). Idealni subjekat postaje izopšteni čovek, prognanik koji se ne miri sa svetom koji ga okružuje, pošto njegova duša i ideal nadilaze taj svet. Takvi su Bajron ili Betoven, ljudi koje njihova nesputana volja vodi u prezir, porok, stravu, očajanje ali i genijalno stvaralaštvo i neukrotivo koračanje u korak sa sopstvenom i prirodnom neobuzdanom voljom. Romantizam predstavlja složen fenomen. On je u mnogo čemu naizgled protivrečan, bivajući ujedno

„primitivan, priprost... mladost, bujno osećanje prirodnog čoveka... bolest, dekadencija... ples smrti, sama smrt... neiscrpna raznolikost, uzburkasnost, žestina, sukob, kaos, mir, jedinstvo sa velikim 'ja sam', sklad sa prirodnim poretkom... neobičan, egzotičan, groteskan, misteriozan, natprirodan... veliki dvorci, lovačke trube, vilenjaci, džinovi, grifoni... tama i moć tame, fantomi, vampiri, bezimen teror, iracionalno, neizrecivo... osećanje jedinstvenosti tradicije, radost vedrog aspekta prirode, i obični prizori i zvuci zadovoljnog, jednostavnog seoskog naroda – zdrava i srećna mudrost sinova zemlje rumenih obraza... drevan, istorijski, gotske katedrale... drevni koreni i stari poredak s njegovim kvalitetima koji se ne mogu analizirati, njegovim dubokim ali neizrecivim odanostima, neopipljivo, neizmerljivo... težnja ka novom, ka revolucionarnoj promeni, zabrinutost za prolaznu sadašnjost, želja da se živi u trenutku... pastoralna idila srećne nevinosti, uživanje u prolaznom trenutku, osećaj bezvremenosti... nostalgija, sanjarenje, opojni snovi, slatka i gorka melanholija, samoća, patnja izgnaništva, osećanje otuđenosti, lutanje po dalekim mestima... dalekim vremenima, naročito srednjem veku... obožavanje autoriteta... mržnja prema autoritetu... energija, snaga, volja, život... samomučenje, samouništenje... ukratko, jedinstvo i mnogostrukost... snaga i slabost, individualizam i kolektivizam, čistoća i pokvarenost, revolucija i reakcija, mir i rat, ljubav prema životu i ljubav prema smrti...” (Berlin 2012, 31–33)

Uprkos ovim protivrečnostima, svim ovim motivima zajedničko je slavljenje volje i odsustva poretka sveta i svi oni su učestvovali u stvaranju velike transformacije u svesti ljudi krajem osamnaestog i u devetnaestom veku.

U daljem tekstu pokušaću na odabranim primerima da pokažem kako ove ideje leže u osnovi devetnaestovekovnih interpretacija i razrada priče o Svetom Vladimiru od Zete. Uprkos tome što te interpretacije zadržavaju mnoge elemente starijeg hagiografskog narativa, one dodaju i značajne nove elemente i priču suštinski razvijaju kroz prizmu osnovnih romantičarskih koncepata (onako kako ih je Berlin shvatao), praveći od priče o Vladimiru svojevrsne nove mitove.

Priča o Svetom Vladimiru do devetnaestog veka

U *Kratkoj istoriji* sa kraja jedanaestog veka, vizantijski hroničar Skilica je posvetio dosta prostora sukobu vizantijskog cara Vasilija (976–1025) i njegovog najvećeg neprijatelja, bugarskog cara Samuila (976–1014). U okviru Skiličinog pripovedanja nailazimo i na prve pomene Vladimira od Zete. Tako, na primer, Skilica pominje Vladimira kao zeta cara Samuila i govori o njegovoj smrti:

„Jer dok je Trimalijom i obližnjim oblastima Srbije vladao Vladimir, po kćeri Samuelov zet, čovek pravičan i miroljubiv i pun vrline, prilike su u Draču bile mirne. A kad Jovan [Vladislav] pogubi Gavriila, i kad ovaj (Vladimir) bi prevaren i poverova zakletvama koje mu Jovan [Vladislav] dade preko Davida, arhiepiskopa Bugarske i sebe njemu predade i posle kratkog vremena bi pogubljen, onda se tamošnje prilike uveliko poremetiše i uzburkaše, budući da je Jovan [Vladislav] iz dana u dan, često preko svojih vojskovođa ili sam lično, pokušavao da ponovo osvoji grad.” (Византијски извори за историју народа Југославије 1966, 117–119)

Kao što ćemo videti, ovi Skličini iskazi su u velikoj meri podudarni sa pričanjem koje nalazimo u XXXVI poglavlju *Letopisu popa Dukljanina*; ali nakon Skiličinog dela, međutim, slede vekovi „tišine” o Vladimiru od Zete, u kojoj on samo mestimično iskrsava.⁴

Ipak, nakon vekova tišine, 1601. godine nailazimo na izdanje prvog razvijenog narativa o Vladimirovom životu i smrti – *Život Svetog Vladimira od Zete* u *Letopisu popa Dukljanina*, štampanom kao jedno od uvodnih poglavlja *Kraljevstva Slovena* Mavra Orbina.⁵ Pisac *Života* pružio nam je razrađen i dobro promišljen hagiografski narativ o Vladimiru, koji nosi očigledne sličnosti sa

⁴ Sveti Vladimir se pominje u natpisu iz 1381. godine koji govori o obnavljanju crkve kod Elbasana posvećene ovom svetitelju od strane Karla Topije, a manastir (Šin Đon) oko te crkve dan danas postoji kao središte proslavljanja kulta Svetog Vladimira. Drugih jasnijih svedočanstva o postojanju razvijenog kulta ovog svetitelja u srednjovekovnom periodu, međutim, nema. Jedno od ponuđenih objašnjenja ovakvog „ćutanja” o Svetom Vladimiru u srednjem veku govori o tendenciji dinastije Nemanjić da potisne starije i konkurente kultove i da sebe prikaže kao jedinu legitimnu i svetu dinastiju u srpskim srednjovekovnim zemljama. Takođe je predloženo da priča o Vladimirovom mučeništvu nije bila sasvim zaboravljena i da je uticala na hagiografsku literaturu koju je stvarala dinastija Nemanjića, premda to mišljenje nije podržano uverljivijom argumentacijom (Birnbau 1974, 327).

⁵ *Letopis popa Dukljanina* je podvrgnut mnogobrojnim istraživanjima, ali se u historiografiji nikada nije došlo do saglasnosti oko datovanja ovog spisa. Najprihvaćenije datovanje smešta nastanak *Letopisa* u dvanaesti vek (Живковић 2006, Банашевић 1971), ali nailazimo i na alternativna rešenja koja nastanak *Letopisa* smeštaju u rani četrnaesti (Живковић 2009 II), petnaesti (Мијушковић 1988) ili sedamnaesti vek (Бујан 2006; 2011). Takođe, *Život* se obično smatra zasebnim, ranijim tekstom koji je inkorporiran u *Letopis* prilikom pisanja hronike, premda postoje i mišljenja da se

Skiličnim kazivanjem i čijom ću se analizom detaljnije pozabaviti. Za sada je dovoljno reći da je gotovo svaki potonji narativ koji se tiče Vladimira od Zete svoju inspiraciju crpeo, posredno ili neposredno, iz ovog poglavlja *Letopisa*. Takođe, primetno je i to da se nakon pojave *Kraljevstva Slovena* narativi o Vladimiru vremenom polako umnožavaju (pre svega zahvaljujući popularnosti Orbinovog dela), te se vekovna srednjovekovna tišina prekida. Tako, 1690. godine nailazimo na drugi hagiografski spis posvećen ovom svetitelju, ali ovog puta nije reč o poglavlju u okviru opširnijeg dela, već o izdanju koje je, napisano na grčkom jeziku, bilo sasvim posvećeno ovom svetitelju. Izdanje je priredio i u Veneciji štampao Jovan Papa iz Elbasana, ali je život, na njegovu molbu, napisao Kozma, koji je 1682. bio iguman elbasanskog manastira Sveti Jovan, a u to vreme (1690–1694) zastupnik ohridskog arhiepiskopa u Elbasanu, da bi 1694. postao mitropolit u Draču. Ova knjiga je nakon 1690. doživela još izdanja (1741, 1774. i 1858),⁶ ali i prevod na slovenski jezik i dopune; prevedeni i dopunjeni tekst je 1802. godine u Veneciji štampao Vićentije Rakić, a taj tekst je 1861. godine beogradski mitropolit Mihailo uneo u Srbljak.

Treba pomenuti i druge tekstove koji su prethodili devetnaestovekovnim tumačenjima kojima ću se baviti, ali koji su takođe predstavljali izvor inspiracije. Pre svega, reč je o delima istoriografije; Rakićevo izdanje Vladimirog života zapravo je splet kazivanja koje nalazimo u grčkom tekstu i u Rajičevoj *Istoriji slovenskih naroda* (1787) (Радојичић 1967, 8). Rajičevo kazivanje u *Istoriji* zasnovano je pre svega na *Životu*, ali ono, pored pomenutih hagiografskih tekstova, predstavlja narativ o Vladimiru koji je u devetnaestom veku bio vrlo čitan i koji je služio kao izvor osnovnih istorijskih podataka i inspiracije devetnaestovekovnim razradama priče o Vladimiru (Миљих 2006, 104). Konkretnije, Rajičeva *Istorija* kao osnovna istorijska knjiga u srpskom narodu tokom većeg dela devetnaestog veka, bitna je za razumevanje uloge svetih kraljeva u to vreme, pošto teži da na njihovim primerima osvetli (patriotske) vrline iz prošlosti i stavi ih na raspologanje sadašnjim i budućim generacijama (Марјановић-Душанић 2007, 484). Takođe popularno i čitano bilo je delo Andrije Kačića Miošića, koji je u okviru *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1756) ispevao baladu o Vladimiru i Kosari. Iako je, za razliku od devetnaestovekovnih tekstovi koji slede, Vladimira prikazao kao slovenskog vladara, kod Miošića nalazimo neke izmene u odnosu na *Život* koje će biti prisutne i u devetnaestom veku, kao što je manje prostora posvećenog božijim čudima a više prostora ljubavi Vladimira i Kosare (Kadić 1992, 162–163).⁷

Život ne može razdvojiti od *Letopisa* i da čini njegov logični deo u narativnom smislu (Ingham 1987, 211).

⁶ Izdanje iz 1690. takođe donosi ikonografski prikaz Svetog Vladimira koji do danas ostaje najuobičajeniji način prikazivanja ovog svetitelja.

⁷ Svakako, do sada navedeni tekstovi ne iscrpljuju spisak interpretacija priče o Svetom Vladimiru od Zete, naročito kada je reč o devetnaestom i dvadesetom veku. U svom

„Pastir dobri dušu svoju polaže za ovce”:
hagiografska struktura *Života Svetog Vladimira od Zete*

Gotovo sve verzije priče o Vladimiru od Zete poslednjih vekova posredno ili neposredno oslanjaju se na verziju koju nalazimo u *Životu. Letopis popa Dukljanina* prvi put je objavljen 1601. na italijanskom jeziku (italijanska redakcija) ali nalazimo ga i u dva prepisa na latinskom jeziku iz polovine sedamnaestog veka (latinska redakcija). Tekstovi italijanske i latinske redakcije se međusobno malo razlikuju; postoji i takozvana hrvatska redakcija *Letopisa* koja je ranijeg datuma, ali je ona kraća, njen tekst značajnije odstupa od prethodne dve i, najvažnije, ne sadrži poglavlje koje se bavi Vladimirom od Zete, te nije značajna po temu ovog rada. U daljem tekstu koristim se poslednjim srpskim izdanjem izvora, odnosno latinske redakcije *Letopisa* (Живковић 2009 I).

Pre pregleda sadržaja i strukture narativa *Života* potrebno je ukazati na dve karakteristike koje će biti od značaja u daljem tekstu. Najpre, na umu treba imati kontekst u kojem nalazimo priču. To je kontekst knjige *Kraljevstvo Slovena*, zamišljene kao istorija slovenskih naroda. Štaviše, sam *Letopis*, postavljen kao uvodno poglavlje, govori o istoriji jedne (izmišljenje) ranosrednjovekovne slovenske dinastije koja je vladala (izmišljenom) državom koja je objedinjavala Slovene na Balkanskom poluostrvu. U tom kontekstu, Vladimir koga pronalazimo u *Životu* jeste pripadnik slavne slovenske dinastije i predstavlja, pre svega, slovenskog kralja kome je pisac *Letopisa* odlučio da posveti najviše prostora u svom delu. Druga karakteristika jeste hagiografski karakter datog narativa, kojim su se detaljnije pozabavili Norman Ingam osamdesetih godina dvadesetog veka i Smilja Marjanović-Dušanić. Naime, cilj *Života* jeste naglašavanje ideja svetog čoveka, mučeništva i modela podražavanja Hrista, što dobija na posebnom značaju kada se u obzir uzme da je Vladimir jedini u nizu kraljeva u *Letopisu* čiji je lik izgrađen kao lik svetitelja. Takav narativ sadrži i drugu pouku, a to je neizbežnost božije kazne koja čeka grešnika, što se ogleda u sudbini bugarskog vladara Vladislava.⁸ Ove ideje se pred čitaoca stavljaju putem niza

članku, Ante Kadić (Kadić 1992) daje pregled najpopularnijih književnih dela o ovom svetitelju iz sedamnaestog, osamnaestog i devetnaestog veka, među kojima su, pored istorijskih drama Lazara Lazarevića i Jovana Sterije Popovića, i dela Jerolima Kavanjina i Petra Preradovića. Književna dela, pesme, pohvale i navode o Vladimiru od Zete, u celosti ili u odlomcima, sakupio je vladika Nikolaj Velimirović u *Čitanci o Svetome kralju Jovanu Vladimiru* (Велимировић 1925). Treba pomenuti i delo Milenka Vukićevića iz 1925. (*Vladimir i Kosara: dve svetle tačke iz naše prošlosti*) (Вукићевић 1925) i dramu *Vladimir i Kosara: scenska bajka bez okrajka, na 16 ponjava uz 11 pojanja* Aleksandra Popovića iz 1988. (Поповић 1988).

⁸ Motiv božije kazne koja sleduje grešnicima (naročito ubicama) nalazimo na još nekoliko mesta u *Letopisu* a najeksplicitije je izražen kroz nesrećnu sudbinu Legeta

hagiografskih obrazaca (*topoi*) koji prenose očekivane pouke iz života svetitelja, na taj način ne samo konstruišući lik svetog čoveka nego i objavljujući njegovu svetost čitaocima. Ta mesta raspoznavanja prave prirode svetitelja uglavnom se vezuju za odnos svetitelja prema sopstvenom telu, njegovu ulogu kao zaštitnika, njegovu sposobnost da utiče na prirodne fenomene, da čini čuda, da leči i čini dobra dela za druge i da doživljava božanske vizije. Među najvažnije osobine svetog kralja-mučenika spadaju i izrazita pobožnost i, svakako, voljno prihvatanje smrti. Gotovo svaki svetitelj-mučenik smrt prihvata rezignirano, a smrt ga obično pronalazi u trenutku molitve; donose je vesnici tame, mučki i iz potaje (Marjanović-Dušanić 2007, 55). *Život Svetog Vladimira od Zete* sadrži sve pomenute elemente, predstavljajući ujedno razvijen i dobro promišljen hagiografski tekst, kako su to Ingam i Smilja Marjanović Dušanić pokazali (Ingam 1987, 199–216, Marjanović-Dušanić 2006, 69–79, Marjanović-Dušanić 2007, 93–96).⁹

Ingam je načinio detaljnu analizu poglavlja, tvrdeći da hagiografski karakter poglavlja seže dalje od prisustva pojedinačnih hagiografskih elemenata. Čitava struktura narativa poglavlja, naime, prati hagiografski princip i model Hristove žrtve (Ingham 1987, 205). On narativ poglavlja deli na dva osnovna dela od kojih se prvi bavi odnosom Vladimira i bugarskog cara Samuila, a drugi odnosom Vladimira i Samuilovog naslednika Vladislava. Bitno je zapažanje da oba dela posebno prate model Hristove žrtve i da su napisana analogno jedan drugom. Takođe, Ingam je narativ poglavlja podelio i na nekoliko ključnih epizoda, po sledećem principu:

Prvi deo:

epizoda 1: Opsada na brdu Oblik i Vladimirova predaja Samuilu

epizoda 2: Vladimirovo zatočeništvo u Prespi i brak sa Kosarom

i njegovih sedam sinova koji su bili odgovorni za smrt sinova kralja Prelimira: „Ali svemogući Bog, kome se mile sva dobra dela i koji mrzi sva zla i sve grehe, za kratko vreme bolešću i nesrećama napade na ovog oca, sakatog i telom i dušom, i na njegove sinove, kao što su oni pobili braću i bratiće svoje. I oni su izginuli i nijedan od njih nije ostao živ” (Живковић 2009 I, 121, 123).

⁹ Nikola Vanašević, koji je napisao jednu od najdetaljnijih analiza *Letopisa popa Dukljanina* i u okviru nje *Života Svetog Vladimira od Zete*, stao je, međutim, na ukazivanju da je pisac poglavlja očigledno bio upoznat sa obrascima hagiografskog pisanja. Sama hagiografska struktura nije zaokupila njegovu pažnju koliko istraživanje verodostojnosti poglavlja „iza” hagiografskih elemenata, te deluje da je težio da razdvoji delove poglavlja koji bi mogli poslužiti u rekonstrukciji vladavine Vladimira od Zete od delova koji predstavljaju hagiografske obrasce, te stoga nije prepoznao da je reč o narativu koji se ne svodi na letopisni zapis prošaran hagiografskim motivima (Банашевић 1971, 168–201).

Drugi deo

epizoda 3: Zavera Vladislava i Vladimirov odlazak u Prespu

epizoda 4: Vladimirovo ubistvo i prenos moštiju

epizoda 5: Smrt Vladislava (Ingham 1987, 205).

Pregled XXXVI poglavlja *Letopisa* koji sledi prati datu Ingamovu podelu kako bi se što potpunije shvatila složenost hagiografskog principa na osnovu kojeg je poglavlje struktuirano.

Prvi deo.

Epizoda 1: Opsada na brdu Oblik i Vladimirova predaja Samuilu

Poglavlje počinje kratkim osvrtom na Vladimirovo detinjstvo i dolazak na presto nakon smrti njegovog oca Petrislava. Zatim se prelazi na pohod bugarskog cara Samuila koji svoju vojsku pokreće protiv Vladimira. Vladimir, međutim, ne želeći da njegovi ljudi ginu u ratu, povlači se pred neprijateljskom vojskom na brdo Oblik. Na brdu njega i njegove ljude snalazi nepogoda u vidu otrovnih zmija od čijeg su otrova mnogi poginuli. Sa suzama u očima, Vladimir se obraća Bogu koji odgovara na njegovu molitvu i zmije prestaju da ujedaju vojnike. U međuvremenu, Samuilova vojska boravi u podnožju brda i Samuilu uskoro pristupa lokalni župan koji je voljan da izda Vladimira. Doznajući za to, Vladimir se predaje Samuilu ne bi spasio svoje ljude i biva odveden u tamnicu u Prespu, prestoni grad bugarskog cara.

U ovoj epizodi nalazimo Vladimira u ulozi zaštitnika svog naroda, odbijajući da njegovi ljudi ginu zbog njega. Vladimir, međutim, nije zaštitnik samo u slučaju ratnih pohoda, već i u drugim kritičnim situacijama. Svoje ljude on oslobađa dalje opasnosti od otrovnih zmija na brdu Oblik, pokazujući na taj način svoju sposobnost da utiče na prirodne fenomene i da potčini opasne životinje.

Prva epizoda je, takođe, i početak Vladimirovog mučeništva. Sveti čovek Vladimir se ne suprotstavlja silom neprijateljskoj vojsci, iako je to mogao da uradi. Najvažniji trenutak predstavlja Vladimirov izbor puta mučeništva, kada se voljno predaje Samuilu. Pre tog trenutka, on je u tekstu okarakterisan kao sveti čovek (*vir sanctus*) i njegova svetost je objavljena kroz čudo sa zmijama. Njega izdaje lokalni župan koji je čak imenovan za Judu (*Judae traditor similis effectus*). Vladimir zatim preuzima ulogu dobrog pastira (*bonus pastor*) koji se žrtvuje za svoje stado (*pro ovibus suis*), kada se svojim ljudima na brdu Oblik obraća sledećim rečima:

„Tada je kralj sakupio sve koji su bili sa njim i ovako im je rekao: 'Moram da vidim da se ispunio onaj stih iz Jevanđelja gde se kaže *Pastir dobri dušu svoju polaže za ovce*. Bolje je dakle, braćo, da svoj život položim za sve vas i dobrovoljno predam svoje telo da ga unakaze i ubiju, nego da vi stradate od gladi ili mača.'” (Живковић 2009 I, 127)

To je prvi put u pogavlju da Vladimir voljno polazi u smrt, ali ga ona tog puta, uprkos njegovim očekivanjima, nije snašla, kao što ćemo videti u drugoj epizodi poglavlja.

Epizoda 2: Vladimirovo zatočeništvo u Prespi i brak sa Kosarom

Tokom tamnovanja u Prespi, Vladimir dane i noći provodi u molitvi i postu i biva udostojen dve važne posete. Prvo mu se u viziji pojavljuje anđeo gospodnji koji mu proriče budućnost. Zatim ga posećuje Kosara, ćerka Samuilova. Ona se ubrzo u njega zaljubljuje i od svog oca traži dozvolu da se uda za njega, dodajući da bi radije umrla nego što bi se udala za bilo koga drugog. Samuilo pristaje, oslobađa Vladimira, vraća mu zemlju i daje mu svoju ćerku za suprugu.

Vladimirov svetiteljski odnos prema sopstvenom telu izražen je kroz asketsku praksu posta i molitve prilikom tamnovanja. On posti ceo dan i noć, pokazujući strogu kontrolu nad sopstvenim telom i slabostima ljudske prirode (tu sposobnost kontrole nad telom on nastavlja da pokazuje dalje kroz čedni život koji provodi sa svojom budućom ženom Kosarom). Međutim, u smislu narativa o mučeništvu, druga epizoda deluje problematično pošto priča o tamnovanju, Kosarinoj poseti i Vladimirovom oslobađanju deluje kao „prekid”, pre svega zato što Vladimir ostaje živ i čak se vraća na vlast u svojoj zemlji. Međutim, vizija anđela gospodnjeg zadržava akcenat na priči o svetosti kralja:

„U međuvremenu je Vladimir držan u okovima provodio noć i dan u postu i molitvi. Prikazao mu se anđeo gospodnji koji ga je tešio i javio mu šta će se zbiti, kako će njega Bog osloboditi iz tamnice i kako će stradalnički dospeti do nebeskog kraljevstva i da će primiti nepropadljivi venac i nagradu večnog života.” (Живковић 2009 I, 129)

Ingam tvrdi da ova epizoda ima jaku hagiografsku simboliku i tumači je kao aluziju na Hristovo zatočeništvo između hapšenja i raspeća, dok anđeoska vizija aludira na zatočeništvo apostola Petra i Pavla (Ingham 1987, 207). Kosara takođe nije isključena iz hagiografske strukture već, naprotiv, igra važnu ulogu. Nije slučajno to što se ona prvi put u priči pojavljuje neposredno nakon anđeoske vizije u tamnici i nakon što je anđeo Vladimiru saopštio da će biti izbačen iz tamnice. „Potaknuta od svetog duha” (*Inspirata a spiritu*), Kosara svog oca moli da joj dopusti da siđe u tamnice kako bi oprala glave i noge zarobljenicima. Ona se zaljubljuje u Vladimira:

„Tako je sišla i počela da obavlja bogougodno delo. Tada je ugledala Vladimira i videvši da je lepog izgleda, smeran i skroman, i da je pun mudrosti i bogopoštovanja, zastala je da porazgovara sa njim, a njegove reči su joj se učinile slađe od meda i saća.” (Живковић 2009 I, 129)

Ona odlučuje, „ne iz požude, već zato što se sažalila nad njegovom mladošću i lepotom”, da Vladimira oslobodi tamnice i ucenjuje svog oca na pomenuti na-

čin. Zanimljivo je zapažanje Ingama da Kosara zapravo podražava Vladimirove postupke iz prve epizode. Kao što Vladimir silazi sa brda Oblik da bi spasio svoje ljude, tako i Kosara silazi u tamnicu kako bi takođe obavila dobro delo. Nakon što sreće Vladimira, spremna je da se odrekne svog života zarad njega. Ona ne samo da predstavlja božansko oruđe njegovog izbavljenja iz tamnice, već je i sredstvo kojim autor poglavlja osnovnu ideju samovoljnog žrtvovanja drži u središtu priče. Njena je uloga značajna jer nam pokazuje da je autor poglavlja pažnju obratio ne samo na pojedinačne motive mučeništva, već i na čitavu strukturu narativa.

Drugi deo.

Epizoda 3: Zavera Vladislava i Vladimirov odlazak u Prespu

Nakon smrti Samuila, vizantijski car Vasilije ubeđuje Vladislava da ubije Radomira, Samuilovog sina i naslednika. Nakon tog čina, Vladislav preuzima presto i odlučuje da se otarasi i Vladimira. Nakon par pokušaja, uz pomoć dva episkopa i pustinjaka koji bez svog znanja učestvuju u zaveri, Vladislav uspeva da nagovori Vladimira da dođe u posetu. Pošto zaseda koju je postavio na putu ka Prespi nije uspela da ubije Vladimira, koga su na putu štitili anđeli, on naređuje svojim ljudima da ga pogube u Prespi.

Pokušaji Vladislava da nagovori Vladimira da dođe u posetu predstavljaju značajan trenutak, kako zbog ponavljanja motiva izdaje tako i zbog dalje Kosarine uloge. Naime, pošto bugarski poslanici pozivaju Vladimira da dođe u Prespu, Kosara je još jednom spremna da se žrtvuje za svog muža; ovog puta, ona uviđa zle namere bugarskog vladara i kaže svom mužu:

„Moj gospodar, nemoj da ideš da se tebi, daleko bilo, ne dogodi ono što se dogodilo mom bratu, nego pusti mene da idem i vidim i čujem kako se ponaša kralj. Ako želi da me ubije, neka me ubije, samo da ti ne stradaš.” (Живковић 2009 I, 133)

Pošto je Vladislav uspeo da prevari Kosaru svojom gostoljubivošću, on ponovo zove Vladimira i kao dokaz da ne želi da mu naškodi, šalje mu zlatni krst. Vladimir, pak, odgovara:

„Znamo da Gospod naš Isus Hrist, koje je za nas stradao, nije na zlatnom ili srebrnom krstu raspet, nego na drvenom. Dakle, ako je tvoje obećanje iskreno i tvoje reči istinite, pošalji mi po monasima drveni krst i uzdajući se u pomoć Gospoda našeg Isusa Hrista i polažući nadu u živi krst i vredno drvo, doći ću.” (Живковић 2009 I, 133)

Vladislav ne odustaje, polaže lažnu zakletvu na drvenom krstu i tako uspeva da obmane Vladimira, uz pomoć dva episkopa i pustinjaka koji su u poslaničkoj ulozi, bez znanja, preneli zaklevu. Nalazimo Vladimira kako ponovo ide u Prespu i na putu nailazi na zasedu koju je postavio Vladislav. Međutim, njegova

smrt opet biva odložena, a narator poglavlja čitaocu ovog puta jasno stavlja do znanja da je reč o božijoj promisli:

„U međuvremenu, car je naredio da mu se na putu postavi zaseda i da ga, kada bude prolazio putem, napadnu i ubiju. Svemogući Bog, koji je od ranog detinjstva bdeo nad svojim slugom, nije želeo da on bude usmrćen daleko od ljudi. Kada je prolazio onde gde je bila postavljena zaseda, atentatori su videli da kralja prate vojnici koji kao da imaju krila i kao da u ruci nose zastave. I kada su shvatili da su to božji anđeli, prestrašili su se i pobeegli su tamo odakle su došli.” (Живковић 2009 I, 135)

Epizoda 4: Vladimirovo ubistvo i prenos moštiju

Priča o Vladimirovom mučeništvu završava se, kao što je navedeno na početku, u crkvi u Prespi. Paralele sa drugim epizodama poglavlja se nastavljaju i ovde, te, kao i na brdu Oblik, Vladimir se opet nalazi opkoljen od strane neprijatelja; sada ga, u trenutku molitve u crkvi, opkoljavaju vojnici koje je poslao Vladislav. Kao i na brdu Oblik, on se opet obraća prisutnima (episkopima i pustinjaku u ovom slučaju) rečima kojima prihvata svoje mučeništvo („a ovaj sveti krst zajedno sa vama neka mi sudnjeg dana bude svedok da nedužan umirem”). Opet iščekujući smrt, kao i prilikom boravka u tamnici, on upućuje bogu molitvu i noseći drveni krst uz sebe dovršava podražavanje Hristovog mučeništva na pragu crkve gde ga bugarski vojnici obezglavljaju. Njegovo telo biva pohranjeno u crkvi i čuda počinju da se dešavaju na njegovom grobu, objavljujući njegovu svetost:

„A gospod, da bi objavio zasluge blaženog mučenika Vladimira, učinio je da mnogi, mučeni raznim bolima, nakon što uđu u crkvu i pomole se nad njegovim grobom, budu izlečeni. A noću su tamo svi videli božansku svetlost i kao da gore mnoge sveće... Njegovo telo leži celo i miriše kao da je namirisano raznim mirisima...” (Живковић 2009 I, 137)

Mučen savešću, Vladislav dozvoljava Kosari da telo odnese sa sobom i sahrani ga gde ona želi; na taj način bugarski vladar opet daje dozvolu Kosari da sa sobom povede Vladimira, ali ovog puta ne kao muža već kao svetitelja i mučenika.

Epizoda 5: Smrt Vladislava

Poglavlje se završava pogibijom Vladislava prilikom opsade Drača; on umire pošto u viziji vidi Vladimira obučenog kao vojnika i biva ubijen od strane anđela. I ovde se može videti paralela sa drugom scenom iz poglavlja u kojoj Vladimir igra ulogu zaštinika. Kao i Samuilo na početku prvog dela, Vladislav

želi da pokori Vladimirove zemlje. Vladimir, međutim, opet nastupa kao zaštitnik svojih zemalja i ljudi. Protiv Samuila, Vladimir je preuzeo ulogu zaštitnika tako što se dobrovoljno predao, a sada, protiv Vladislava, štiti svoje zemlje i narod tako što sveti svoju smrt, te bugarska vojska beži a autor komentariše da je Vladislav postao satanin anđeo.

Bitno je i to da se u poslednjoj sceni smrti Vladislava vidi istrajnost Vladimirovog odbijanja da prolije krv. Stoga, on nije taj koji kažnjava grešnika, već to čini ruka anđela Gospodnjeg, te je Vladislav zapravo kažnjen ne Vladimirovom željom, već zbog Vladimirovog ubistva, božijom odlukom. Tako se u pogibiji Vladislava jasno vidi pomenuti bitan motiv *Života* i *Letopisa* uopšte: da grešnika nužno snalazi kazna koja potiče isključivo od Boga koji budno motri na sva zbivanja i sudbine ljudi.

„Jedna želja drugu rađa”:
Vladimir i Kosara Lazara Lazarevića

Priča o Svetom Vladimiru od Zete pokazala se kao pogodna za obradu u okviru žanra istorijske drame devetnaestog veka zbog mogućnosti isticanja moralno-didaktičkih elemenata i prikazivanja izuzetnog lika iz (nacionalne) prošlosti (Милић 2006, 104). Drama *Vladimir i Kosara* (1829) Lazara Lazarevića pripada grupi ranih istorijskih srpskih drama, nakon što je interesovanje za žanr oživelo izvođenjem drame *Smrt Uroša V* (1825) Stefana Stefanovića (Фрајнд 1996, 75). Lazarević je *Vladimiru i Kosari* napisao „moderan” predgovor, u kojem u trećem licu komentariše sopstveno delo (Милић 2006, 106); on navodi i osnovni izvor kojim se koristio pri pisanju, odnosno Rajićevu *Istoriju*, ali napominje da se pred čitaocem nalazi umetnička interpretacija priče (Лазаревић 1829, III–VIII).

U Lazarevićevoj dramu nalazimo relativno složen narativ, u kojem bitne uloge igraju mnogi novi likovi koje je dodao. Drama počinje Vladimirovom predajom Samuilu, a iz razgovora vojnika u uvodnoj sceni saznajemo o događajima i situaciji pre tog trenutka: već je četvrti dan kako su oni opkoljeni na brdu, nakon krvave bitke u kojoj se Vladimir pokazao kao dobar ratnik, „kao da je pod oružijem odrastao, čas na jednoj čas na drugoj strani bijo” (Лазаревић 1829, 7). Na brdu, pak, Vladimir „nas više žali nego sam sebe. On na kamenu spava, o suvim lebu živi, tek da bi nama zgleđajući se na njega lakše bilo” (Лазаревић 1829, 3). Prisećaju se i otrovnih zmija i trenutka kada je Vladimir zapovedio da se svi skupe na molitvu. Vojnici opisuju upečaljivu scenu: Vladimir je kleknuo u sredinu među njih, podigao ruke ka nebu i molio se. Nebo se zarumenelo na istoku i čulo se pojanje anđela. Vladimir je ustao obliven suzama i objavio da nema više čega da se plaše, pošto ih je Bog uzeo pod svoje krilo. Od tog dana

otrovne zmije su nestale. Vojnici takođe izražavaju želju da se dalje bore protiv bugarske vojske, iako je ona znatno brojnija, ali znaju da Vladimir nikada neće narediti napad na neprijatelja u takvoj situaciji, jer on dobro zna da Samuilo želi pre svega njega, te ne želi da njegovi vojnici uzalud ginu.

Pre nego što je odlučio da se preda, Vladimir je pokušao Samuila da iza-zove na dvoboj, te je s takvom ponudom poslao Ljubivoja. Ljubivoje se vraća sa porukom da je Samuilo odbio dvoboj i preporučuje Vladimiru da krenu na neprijatelja i da se ili probiju kroz neprijateljske redove ili slavno da izginu. Vladimir se ne slaže: takva smrt bi njihovoj otadžbini donela samo nevolje. „Ah, ima još jedan put, da se verna krv badava ne prosipa” (Лазаревић 1829, 11), kaže Vladimir – da se on preda Samuilu. Sledi razgovor u kojem se Ljubivoje protivi tako nečemu: „zar da se mi bez tebe međ Srbije vratimo? Zar da na nas narod kao na izdajice prstom pruža? To ti ja dočekati neću.” (Лазаревић 1829, 12); razgovor se rešava Vladimirovom čvrstom odlukom da se preda i zapovešću: „Sad je tvoja dužnost moju zapoved slušati... Sad idi, zovi mi vojvode, da vam poslednji blagoslov dadem” (Лазаревић 1829, 13). Od vojvoda se oprašta drhtavim glasom, ispraćen njihovom tugom.

Sledi scena u kojoj vidimo Asena, Samuilovog savetnika i saznajemo o njegovim ambicijama da se dočepa moći i o njegovoj ljubavi prema Kosari, a kasnije on izričito kaže: „Jer Kosara je posle vlasti drugi idol, koga ja obožavam” (Лазаревић 1829, 25). Zatim saznajemo da je Asen pre tog trenutka razne ljude, verne Samuilove velikaše, spletkama uklonio sa svog puta ka moći i da je ceo Samuilov pohod povezan sa njegovim planom da razdvoji Vladimira i Kosaru čija je veza trebalo da se završi brakom. Naime, Samuilo je bio u dobrim odnosima sa Petrislavom, Vladimirovim ocem, ali Asen je uspeo da dobre odnose pomuti nakon smrti Petrislava. Od kako se Asen približio Samuilu, Samuilo se promenio, postao je mračniji i od sebe je oterao pouzdane ljude, kao što je Stratimir, starac koga je proterao sa dvora i koji sada živi kao prošnjak.

Pošto se Samuilo vraća iz pohoda, Vladimira odvede u tamnicu a Asen nam nagoveštava da je uspeo Samuila da ubedi da ga oženi Kosarom. Dok Kosara planira da tajno poseti Vladimiru u tamnici, nalazimo Samuila uznemirenog čudnim snom: sanjao je kako je prelazio provaliju preko uske daske, dok je za njim išao još jedan čovek koji se hvatao za njega i narušavao mu ravnotežu. Međutim, pre nego što je Samuilo sasvim izgubio ravnotežu i pao, pojavio se još jedan čovek koji je ovog što se za njega hvatao gurnuo sa daske, te je Samuilo uspeo bezbedno da pređe provaliju. Spasilac se zatim obratio Samuilu i rekao mu da ga je sada spasio, ali ako se ne vrati na pravi put i ako ne ispravi greške koje je načinio, da će i on završiti u jezeru na dnu provalije.

Asenove spletkе i nedela se nastavljaju, ali Kosara se pred svojim ocem usprotivila braku sa Asenom. U međuvremenu, Asen se nalazi pred građanima koji se bune zbog toga što su nekada verni ljudi kod Samuila pali u nemilost

i ta scena se završava time što Asen ubija jednog od građana koji neće da se odalji na njegovu zapovest. Takođe, nalazimo Zvonimira, Asenovog saradnika, kako prerušen posećuje prosjaka Stratimira. Zvonimir smatra da je Asen otišao predaleko i on se kaje zbog svog učešća u njegovim spletkama, te Stratimiru daje mnogo novca. Zatim odlazi Asenu i traži od njega da prekine sa svojim nedelima i uzdizanjem, ali Asen na to nikako ne pristaje. Saznajemo i ukratko da je Ljubivoje došao u Bugarsku, prerušen, sa namerom da oslobodi Vladimira.

Vladimir, pak, boravi u tamnici, gde mu jedino društvo pravi jedan pauk, i sanjari o Kosari i slobodi. Kosara dolazi i nalazi ga utonulog u san. Međutim, nailaze Samuilo, Asen i vojnici i tada Samuilo, izneveren, donosi konačnu odluku da se Kosara uda za Asena.

Asen odlučuje da se potpuno otarasi Stratimira, te šalje vojnike i baca ga u tamnicu. Međutim, Asenovi protivnici se polako skupljaju: pored prerušenog Ljubivoja i Zvonimira koji se kaje, skupljaju se i građani koji žele osvetu. Ljubivoje se oruža i kreće na Asena; pronalazi ga obučenog u vladarsko odelo. Asen se na trenutak koleba pred svim nedelima koja je počinio, ali vrlo brzo odbacuje takve misli. Ljubivoj i on se upuštaju u borbu mačevima u kojoj, s pravdom na svojoj strani, Ljubivoj uspeva da ubije Asena, koji uzalud moli za milost.

Nakon toga, građani prodiru u dvor, u kojem su izvršene sve pripreme za svadbu Kosare i Asena, i narodni poglavari saopštavaju Samuilu da je Asen odgovoran za njihove nevolje. Samuilo shvata ga da je Asen obmanuo, a pošto ugleda Ljubivoja i pošto saznaje da je on ubio Asena, on se priseća svog sna i u Ljubivoju prepoznaje čoveka koji ga je u snu spasio. Stoga odlučuje da ispravi svoje greške i da se vrati na pravi put, te naređuje da se oslobode Vladimir i Stratimir. Traži oprostaj od Vladimira, a delo se završava konačnim sjedinjenjem Vladimira i Kosare i Stratimirovim vraćanjem na visok položaj na dvoru.

Od početka Lazarevićevog dela nailazimo na motiv božije volje u koju se Vladimir uzda, odnosno na Vladimirovo uverenje da je njegova sudbina u božijim rukama i da to što je morao da se preda Samuilu predstavlja po Samuila samo srećan splet okolnosti – Samuilo je „odveć mali” na zemlji da bi odlučivao o njegovoj sudbini. Štaviše, takva sreća je prolazna: „Vidiš”, kaže Vladimir Samuilu, „kako si se promenuo ovim srećnim slučajem, golem si spram drugi stvorenja, sve ti je maleno, sam oblake glavom dodiraš. Ja taku sreću ne bi sebi želijo. I bar da je postojana ta obožavana sreća, al ni dlan o dlan udarijo nisi, al to nestane one grdne svetlosti, tuga i pokor šeta se po razvalina čudovite veličine, pa onda težko sreće počitatelju. Ja te žalim Samuilo!” (Лазаревић 1829, 41). Na misli o prolaznosti nailazimo i kasnije u drami, kod Asena koji se, na vrhuncu svoje moći (neposredno pred svoju pogibiju), ipak koleba. Čudi se svojim nejasnim mislima, svojoj drhtavici dok prolazi pored crkve, muči ga to što, iako na vrhuncu, ne oseća željenu sreću jer je svestan da će sve proći i da će on svoj život završiti jednako kao i svaki drugi čovek. Pomišlja čak da je sva veličina i slava zapravo opsena.

Asen u Lazarevićevoj drami predstavlja verovatno najupečatljiviju ličnost. Dok se Vladimir i Zvonimir uzdaju u božiju promisao (prvi kao pravednik, drugi kao pokajnik), Asen se prepušta sopstevnoj sili koja ga nagoni na dalje spletke i uzdizanje ka većoj moći, te on kaže:

„Da meni sreće ljubimcu još se usuđuju ova jadna stvorenja put preprečiti! Ha! Prestani srce tako plašljivo kucati, sami su sebi sudbu svoju osudili; grom u magnovenom svom stremljenju sve ono razi, što se na njegovoj putanji zdesi. Tako i važni čovek, kog volju ne ograničava mrsko stanje opredjelenija, no koi oseća, da je za nešto veliko ovde na svetu, da djeystvo svoje voljom tamo samo upravi, di će svetom sobstvene svoje važnosti zablistati.” (Лазаревић 1829, 22)

Asen kasnije jasno kaže da ne može zaustaviti svoja stermljenja, kada ga Zvonimir moli da prestane da se uzdiže na žalost i muku drugih: jedino Asenovo opravdanje zašto neće prestati da se uzdiže jeste želja koja je u njemu i koja ga gura napred; on u sebi oseća dejstvo sile i slobodne volje i želje da se uzdigne visoko, na položaj na kojem sedi drugi čovek koga smatra manje vrednim od sebe, ali koji se na tom položaju nalazi sticajem okolnosti. Zbog svega toga on i smatra da Kosaru zaslužuje za sebe. Taj osećaj je u njemu izuzetno jak i on odgovara Zvonimiru:

„Ha, ha, kako znaš, onako govoriš, – Sve Zvonimire, na ovome svetu nek ima svoju točku, od koje više i dalje ne može, želje moje nemaju, one nisu mrzkom ogradom Pristojnog ograničene, niti uzdu trpe, nego sve više i više, kao navodnjena reka razširju se, nije l' dakle onaj sam sebi kriv, koga njeni brzi valovi progutaju. A što se one sa svakim danom umložavaju, ne krivi mene, neg narav našu čovečiju; što ja mogu zato, što danas jedno, a sutra drugo želim, i što jedna želja drugu rađa? A što ji ja zadovoljiti tražim, ne bi trebalo, da me pitaš, kad znaš, da se svaki trudi, da dobro soglasije izmed želja i poželanog bude. Tako smo mi srećni.” (Лазаревић 1829, 84)

Ali Asen je svestan svoje zlobe, te kad se sreće sa Ljubivojem na kraju, on pomišlja kako „sad je satana došao po dušu moju” (Лазаревић 1829, 120).

U Lazarevićevoj drami srećemo i druge upečatljive motive, kao što je pitanje slobode, naročito u vezi sa likom zarobljenog Vladimira. On se s tugom opršta od slobode kada se predaje na brdu Oblik, a o njoj razmišlja dok boravi u tamnici: sloboda za njega predstavlja konkretne stvari – to je ljubav, to je miran san, to je gospodarsko otkidanje ploda sa rodne voćke, to je ponosit odlazak u lov na životinje kojima je Bog namenio da gmižu po zemlju. Uz slobodu, nalazimo i motiv ponosne upornosti te, na primer, pošto Samuilo odbija Vladimirov poziv na dvoboj na početku, Ljubivoje se na Oblik ne vraća žalostan, već „s ponositom upornosću dičeći se zar junačkim svoga kralja srcem” (Лазаревић 1829, 24). Važan motiv koji treba pomenuti predstavlja i Vladimirovo sanjarenje tokom boravka u tamnici; on luta u svoje misli dok sanja o Kosari i o slobodi, a kada ga Kosara nalazi u takvom stanju, on isprva nije siguran da li Kosara zaista stoji pred njim, ili on i dalje sanja.

„Zapovesti junaka”: *Vladislav* Jovana Sterije Popovića

Sterijina „žalosna pozorja”, pre svega *Smrt Stefana Dečanskog* (1841) i *Vladislav* (Popović, 1843),¹⁰ pripadaju talasu oživljavanja interesovanja za ovaj žanr sa oživljavanjem pozorišnog života u srpskom narodu sredinom devetnaestog veka (Фрајнд 1996, 75). Nakon Lazara Lazarevića, on je jedini srpski dramaturg tog vremena koji je obradio priču o Vladimiru; njegova interpretacija priče se zapravo nadovezuje na delo Lazarevića (Милић 2006, 105). Kako sam naslov nagoveštava, Popović se bavi drugim delom priče o Vladimiru, akcentat stavljajući na lik Vladislava i njegovo vlastoljublje i destruktivne porive (Милић 2006, 105). Svoje delo počinje razgovorom dvojice vojvoda, Nestorice i Zarice, iz kojeg saznajemo da je bugarski vladar Radomir ubijen. Vrlo brzo od još jednog novog, ali bitnog, lika, Davida, saznajemo da je Radomir ubijen u lovu i da je vojvoda Ivica, „koji je Radomiru uvek do desnog kolena bio” i koji je u ljubavi sa njegovom ćerkom Smiljkom, osumnjičen da je počinio takvo nedelo. Pojavljuje se i sam Vladislav koji okupljene poziva „da pokajemo krv pravednu” (Поповић 2000, 130). Međutim, pošto se vojvode razilaze i na sceni ostaju Vladislav i David, iz njihovog razgovora saznajemo da je Radomirova smrt rezultat njihove zavere: „Sad, Davide, verni družo, Radomira nema, kruna je moja. Šta se mrštiš, drveni junače, zar nije iz tvoje škole izišlo? Uživaj za čim smo bez odmora čeznuli” (Поповић 2000, 132). Ivica se, naime, slučajno zatekao blizu Radomira, baš u trenutku kada je Vladislav strelom pogodio vladara. Saznajemo i da se cela zavera odigrala u dogovoru sa grčkim (odnosno vizantijskim) carem Vasilijem, ali vidimo Davida koji nije sasvim zadovoljan kako je cela stvar ispala, jer smatra da se sve odigralo prerano i nedovoljno promišljeno. Naime, po Davidu, Vladimir od Zete ostaje Vladislavljeva prepreka ka putu ka vlasti – Vladimir neće poverovati da je Ivica ubio Radomira, on „će ti krunu na glavi potresti” (Поповић 2000, 134), te Vladislav šalje Davida da mu dovede Vladimira kako bi se rešio svoje poslednje prepreke.

David poslušno odlazi Vladimiru i izveštava ga o smrti Radomira i kaže mu da je Ivica ubica. Prenosi mu pozdrave Vladislava i poziv da mu dođe u posetu kako bi se usmeno dogovorili o saradnji Srbije i Bugarske. Kosara, svakako, sumnja u to i ubeđuje Vladimira da ne ide, pošto ona poznaje Vladislava, „gladnu onu zver”. Ubeđuje ga da ona sama ode Vladislavu, „da crnu njegovu dušu promotrim, da providim zamke kojima te lukavo uplesti želi” (Поповић 2000, 144).

Vladislav pada u očaj. Pomišlja da je sve izgubljeno pošto Vladimir nije došao. Međutim, David ga umiruje i govori mu da nije sve propalo i kuje novi plan: Kosara dolazi da izvidi situaciju, a ne dolazi da zameni Vladimira, te sve

¹⁰ U radu se koristim novijim izdanjem ove istorijske drame (Поповић 2000).

što je potrebno učiniti jeste zauzeti prema njoj odgovarajući stav. Stoga, pošto dolazi Kosara, Vladislav joj govori kako je zabrinut, pita gde je Vladimir, govori kako grčki car Vasilije sakuplja vojsku sa svih strana i ponavlja da je vrlo zabrinut. Štaviše, on polaže zakletvu „pred svetim krstom” da Vladimiru „ni dlaka na glavi povređena biti neće” (Поповић 2000, 151).

Ovakav tok priče, koji se uglavnom drži toka koji nalazimo u *Životu Svetog Vladimira od Zete*, prekida scena u kojoj Smiljka tajno posećuje Ivicu u tamnici.¹¹ Smiljka Ivici ovara vrata tamnice, pošto je uspela da potkupi stražare, ali Ivica odbija da prihvatu sramotu bežanja. Nakon što je uverava da on nije ubio njenog oca Radomira, ona njega uspeva da nagovori da pobegne, ali zatim, svesna da će Vladislav lako otkriti da je ona pomogla Ivici, odlučuje da popije otrov koji je nosila uz sebe i tako umire žrtvujući se za svoju ljubav.

Četvrto „dejstvo” *Vladislava* donosi prevrate u radnji i predstavlja početak kraja zlog bugarskog vladara. Vidimo Vladimira kako kreće na put, a zatim i Vladislava kako saznaje da je Ivica sakupio vojsku i krenuo protiv njega. Vladislav postaje nesiguran, ne veruje ljudima oko sebe, smenjuje predvodnike svoje vojske i odlučuje da je lično predvodi. Ipak, loše vesti nastavljaju da pristižu – saznaje da zaseda na putu ka Prespi nije uspela da ubije Vladimira. David ga umiruje i kaže mu da je poslao dva neustrašiva vojnika da se obračunaju sa Vladimirom i uverava ga da taj plan neće omanuti. Ali stiže nova loša vest – Ivica je uspeo da podbuni narod protiv Vladislava i da ga uveri da je on Radomirov ubica.

Nakon takvog niza događaja, Vladislav poslednje „dejstvo” započinje nepokojnih misli o Vladimirovoj sudbini koje ga muče i ne daju mu sna. Dodatno ga pomućuje poseta pustinjaka u njegovom šatoru pred bitku, koji tvrdi da mu donosi važne vesti o Ivici, ali se ispostavlja da je to sam Ivica prurušen. Vladislav ga moli za milost, ali Ivica nije došao da ga ubije, već da mu kaže da se pripremi za smrt koju će mu doneti pravedni sud, odnosno da će ga on ubiti kada za to dođe vreme. Prestrašeni Vladislav zove Davida, premišlja se oko Vladimirove sudbine, želi da se povuku vojnici koji su poslani da ga ubiju, pošto Vladimira sada smatra za jedinog iskupitelja i jedinu osobu koja bi mu mogla pomoći. Međutim, David dolazi samo kako bi ga obavestio da je Vladimir već ubijen. Vladislava sada potpuno napušta mir i David ga ostavlja da se odmori. No, javlja mu se ubrzo Vladimirov duh koji mu saopštava da mu je kraj blizu i traži od njega da se pokaje za svoja nedela. Vladislav u panici zove Davida a zatim, kivan na „đavola” Davida i na njegove spletke, ubija ga. Duh odlazi, da bi se uskoro vratio i prekinuo Vladislavu život, uprkos njegovim molbama da

¹¹ Scena je, pak, inspirisana, scenom iz *Života* u kojoj Kosara posećuje Vladimira prilikom njegovog tamnovanja u Prespi. Štaviše, iz razgovora Ivice i Smiljke saznajemo da je ta tamnica ista ona u kojoj je Vladimir nekada boravio.

mu oprost. Celo delo se završava rečima Ivica: „Večna se Pravda pokazala, moj je mač izlišan” (Popović 2000, 175).

Jedna od upečatljivih ideja u Popovićevom delu jeste ideja sreće i onoga šta ona predstavlja za glavne junake, odnosno Vladislava i Vladimira. Iako sreća kod ova dva lika ima sasvim suprotno značenje, kod obojice se primećuje nespokojstvo pošto je obojica nisu dostigli, ali je priželjkuju. Vladimira, čiju vlast niko ne osporava, nalazimo kako mašta o slobodnom životu jednostavnog čoveka u kolibi. To bi bio život neograničene slobode, nesputan vladarskim dužnostima:

„O srećnijeg stanja, gdi čovek u kolebi živeći, s malim zadovoljan, mirno i spokojno dne provodi! Dužnosti su malene, i on ih voljno i rado izvršuje. O 'ajde, ljubo, 'ajde u kolebu, triput ćemo srećniji postati. U kolebi tek cveta sreća... Svi ljudi slobodno svojoj volji sleduju... uživaju prirodu po nagonu čuvstva, svoji su, svoji gospodari, samo mene, kao večito osuđenog roba okružuje četa oružani' pratilaca: nisam svoj, od mene gospodar. Pod ovom sjajnošću ja sam sluga, ljubo, svoju moji' podanika.” (Popović 2000, 140)

Naime, Vladimir smatra da je do tog trenutka učinio dovoljno za srpski narod, pošto Srbi ne žive pod tuđinskom vlašću kao robovi, već u sopstvenoj zemlji. Stoga, nakon što je uspeo da svom narodu obezbedi srećan život i on sam priželjkuje da živi u sreći, u kolibi sa svojom ljubavi Kosarom. Vladarske dužnosti ga opterećuju: on bi želeo da bude pravičan i dobar vladar, ali je svestan toga da je on i dalje čovek sa svojim slabostima i da je nemoguće pomiriti različita gledišta koja postoje po pitanju pravde, odnosno da je nemoguće da ujedno bude pravičan i da ga svi vole: „(...) ako [vladar] strogo postupa, granicu prelazi... Je li blag, nepravednim ga viču; je li pravedan, surovim ga nazivaju” (Popović 2000, 139). Za Vladislava, međutim, sreća koju priželjkuje jeste vlast i to je cilj koji je spreman da dostigne po svaku cenu i takva nezasita želja propraćena je velikom strašću. Shvatanje strasti kod Popovića prvo izlaže Vladislav kada govori o Ivici (a zapravo govori o sebi), u trenutku kada čitalac još ne zna da Ivica nije ubio Radomira:

„(...) jer mu vatra nesitih želja oči zasenu. Šta je čovek, koji slave nije imao, kad mu se slaboljubije naprasno razžeže? On je razjareno more, koje ostrove davi, zemlju potkopava, da nesitosti svojoj veći prostor utvrdi.” (Popović 2000, 131)

Na pitanje strasti se malo kasnije osvrće i Vladimir:

„Skudouman je čovek. Kosaro, ne poznaje svoju prirodu. Koliko bi više sreće cvetala kad bi svaki sebe poznavao. Ali strasti čoveka nose kao vetrom podignut vikor, diđu ga više njegovih sila, dok se umoren i zanesen u večitu propast ne prisvali.” (Popović 2000, 141)

Na želju Vladislava da njegovu želju dostigne po svaku cenu, nadovezuju se još dve značajne ideje koje Popović razvija – ideja prkosa sudbini i ideja sve-snog poniranja u sopstvenu propast. S jedne strane nalazimo izjave koje govore

o sudbini koja se poigrava životima ljudi („O sudbino, kako se nemilo titraš sa nesrećnim ovim svetom”, kaže vojvoda Zarica na početku povodom vesti o smrti Radomira i „(...) s najboljom se nadašdom lađar na more opravla. Put je njegov u rukama sudbine” kaže David po pitanju uspešnosti namamljivanja Vladimira u smrt), ali takvo shvatanje sudbine za Vladislava nije prihvatljivo, te na Davidove reči o lađaru čiji je put u rukama sudbine on odgovara:

„U rukama sudbine? Šta je sudbina? Senka, kojoj samo strašljivo srce tamjan prinosi. Junačka ruka za nikakvu opsenu ne zna, ona i samu besnoću lažljivog opredelenija zaošijava. Spremaj se na put, dobra me nadašda pita... 'Odi, Vladimire, slaba tvoja duša učinila te dobrim, meka gnilost učinila te je blagim. Vladislav nije krotak, nije mekušac, blag; on je junak oko kojega se moćne ruke sudbine obmotala, pišti kao afrikanska zmija, i sa trepetom sluša zapovesti junaka, koja za tragove prostote nikakove ne zna. 'Odi, i pred očima Vladislava bljuj mrsku mu krv tvoju. Neka puzljivost tvoja samog tigra umekša, namoliti me nećeš, da te iz davećih noktiju ispustim.” (Поповић 2000, 137, 138)

Konačno, svoju borbu sa sudbinom Vladislav i neposredno objavljuje u jeku nepovoljnih vesti koje mu pristižu u drugoj polovini „žalosnog pozorja,” konkretno povodom vesti da je Smiljka oslobodila Ivicu iz tamnice: „Sam moram da krčim putove, sam da se sa sudbom borim, dokle kroz podivljačene tragove moga zamršenog stanja na čistinu ne iziđem” (Поповић 2000, 161).

Za borbu Vladislava protiv sudbine vezan je i motiv njegovog sve većeg poniranja u nedela, kako delo odmiče. U tom smislu, njegov se lik ne može razdvojiti od lika savetnika Davida. Dok žudi za vlašću, Vladislav prati nesigurnost pošto je svestan da njegova želja sa sobom povlači i velika nedela („Tri košute su ispred moje strele utekle, što nigda utekle nisu, jer je strašna namera ruku moju zadržala. Ha, i kako bi, kad luk na Radomira upravi”, kaže Vladislav kada govori kako je ubio Radomira) i ta strepnja prati gotovo svaku njegovu zlu nameru ili delo:

„O, ja sam ti u zločinstvu jošte dete. Jošt me svašta uznemirava, strepim pred svakim šuškom, i zidovi kanda mi viču: 'Ubico Vladislave!' Oči moje jedva se smeju s drugima sastajati, svaki nevini poziv poražava me čisto zemlji...” (Поповић 2000, 152)

Ali Davidov lik igra ulogu savetnika koji umiruje njegove strepnje i Vladislav ga sluša i pokorava se spletkama koje David smišlja, a koje Vladislavu krče put ka vlasti. Značajno je, međutim, da je Vladislav vrlo svestan svog poniranja i da mu se on sve vreme sve više prepušta: „Bilo je negda vreme, detinjsko vreme, kad me je svaka krv uzbuditi mogla, sad mi ništa pred očima ne stoji, nego krv, krv, užas i ubistvo” (Поповић 2000, 135).

Davidovo zlo je promišljeno i zavereničko, on je desna ruka Vladislavljeve strašne i haotične želje koja mu neretko pomućuje misli. Vladislav Davida redovno naziva „gujom” ili „zmijom” zbog njegovih zlih ideja i spletki, koje Vladislavu i ne padaju na pamet i on je jako zahvalan Davidovim spletkama i

idejama i time kako ume da ga izvuče iz nesigurnosti na put ka sreći i vlasti, te mu kaže jednom prilikom: „’Odi ti, udo pritvorstvo, čedo podlosti i služitelju niskih, slabovažnih ljudi, ’odi, da ti ropski služi duša Vladislava” (Поповић 2000, 150). On sklapa dogovor sa Davidom i tako se nastavlja njegovo poniranje:

„Ti, koga strašljivci u detinjskom trepetu đavolom imenuju, s tobom Vladislav stupa u prijateljstvo.

Tvoj prestol, crninom posut, mojim je podoban prsima, gde nikakva svetlost ne dopire. Evo ti ruka, tebi krv, meni mirna kruna.” (Поповић 2000, 150)

„Gorski jelen”: *Vladimir Dukljanin* Stevana Sremca

Pripovetku *Vladimir Dukljanin* Stevan Sremac napisao je 1888. godine u Nišu i ona je kasnije ušla u zbirku njegovih istorijskih pripovetki o znamenitim srednjovekovnim srpskim vladarima pod naslovom *Iz knjiga starostavnih*, koja je prvi put objavljena 1903. Na početku svakog poglavlja pripovetke Sremac navodi citate iz izvora i historiografskih dela koja su mu služila kao inspiracija, a među njima najviše puta citira *Istoriju srpskog naroda* Lj. Kovačevića i Lj. Jovanovića i, svakako, *Život iz Letopisa popa Dukljanina*.

Za razliku od Lazara Lazarevića i Jovana Sterije Popovića, Sremac se bavi pričom o Vladimiru od Zete u celosti i svoje pripovedanje počinje dolaskom Samuilovih poslanika na Vladimirov dvor. Oni traže od Vladimira da se povinuje Samuilovoj sili, koja se ne da izbrojiti, ali on ih brzo prekida: „Neću ih ni brojiti, nego ću se boriti sa njima!” (Сремац 1930, 138). Na dalje nagovore da se prikloni Samuilu, Vladimir odgovara:

„Ovako kažite Samuilu da ga je pozdravio Vladimir kralj Duklje: ’Imam oca na nebu gore, i imao sam Petrislava kome sam sin i koga davno već mogila pokriva; njima sam poslušan sin i nikome više. Brat ću mu biti mio, ali poslušan sin nigda... Ako mi dođe kao brat i prijatelj, ugostiću i njega i dobre mu junake vinom crmničkim i ribom skadarskom. A dođe li mi kao vrag, strijelama ću ga dočekati. I uzdam se u boga, u sjeni pradjedova mojih koji kraljevaše zemljom ovom za života svoga i sada lebde i hrane gore naše, da ću odoljeti. Jak je bog, a čvrsta je ruka i otrovne su strijele u djece dukljanske”’. (Сремац 1930, 139)

Pripovedanje zatim odmah prelazi na bitku, koja traje danima i usled koje se polja rumene od prolivene krvi, gde stotine ginu svaki dan i usred boja Samuilo viče Vladimiru:

„O, Vladimire, kralju dukljanski, tvrda glavo, srce ponosito! Junaci ti popadaše, konji im pusti ostadoše... Ne gubi sebe, ne gubi narod svoj; položi štit i koplje k nogama mojim, neka prestane strahoviti boj!” (Сремац 1930, 140)

Ali Vladimir ne prihvata poziv na predaju:

„Još su nam oštri mačevi, još nam se koplja polomila nijesu, a desnica nam jošte malaksala nije. Da si uzrastao kao Lovćen, gora visoka, neće ti Vladimir položiti koplja ni štita k nogama tvojim, oceubico Samuilo!” (Сремац 1930, 141)

Stoga se nastavlja bitka u kojoj se Vladimirovi vojnici pokazuju kao znatno jači i veštiji, ali Samuilovi mnogobrojniji, te je Vladimir prinuđen da se povuče, ali nikako i da odustane od bitke:

„Što pade to ostade pljen gavranima, a kome srce još kucaše i mišica igraše ostavi poljanu i pođe za mladim kraljem u gore, na brdo jedno. I na tom brdu bješe tvrđi grad Oblik. Tu se zaustaviše da se odmore pa da nastave borbu.” (Сремац 1930, 142)

Pošto se Vladimir ne odaziva na Samuilove pozive da se preda, Samuilo odlučuje da njega i njegove vojnike izmori glađu. Sa delom vojske on napada Ulcinj, ali prinuđen je da se vrati pod Oblik, pošto Vladimir nastavlja da se bori, a Samuilovi vojnici pod brdom ne mogu da se izbore s njegovim napadima. Međutim, na Obliku vremenom nastaju poznate nevolje: pored gladi, pojavile se otrovne zmije u hiljadama. Takođe, dolazi do izdaje; pričajući o tome, Sremac se vraća na *Život Svetog Vladimira od Zete* i poziva se na deo gde župan izdaje Vladimira, samo što župan kod Sremca dobija i ime – zove se Mrgud. Samuilo ponovo poziva Vladimira na predaju i ovog puta Vladimir pristaje – iako on i njegovi ljudi imaju još dovoljno snage da pružaju otpor, Vladimiru je izdaja Mrgudova teško pala i odlučuje da prekine borbu: „To me boli i teža mi je izdaja njegova nego gujni ujed, nego glad ljuta... Neka prestane boj!” (Сремац 1930, 145). Stoga Vladimir odlučuje da se preda Samuilu, ali pod uslovom da preostali njegovi vojnici budu pušteni. On ih okuplja i govori im: „pozdravite mi Duklju kamenitu i recite kćerima dukljanskim da smo se borili, ali smo samo slabi ljudi a nijesmo bogovi” (Сремац 1930, 145). Zatim se Sremac poziva na *Život*, odnosno na Vladimirove reči („Dobar pastir polaže dušu svoju za ovce svoje”), kojima dodaje i sledeće: „Vi ostajte i spremajte se, a doći će i naš dan i još će zapjevati majka naša Duklja kamena” (Сремац 1930, 146).

Nakon toga, nailazimo na specifičnu predstavu Vladimirovog tamnovanja u Prespi. On broji dane tamnovanja koje ne može izbrojati, postaje izgubljen u vremenu, jedan dan mu je nalik drugom i dan mu je isti kao noć. Kosara, pak, od kako je videla Vladimirovu pojavu u lancima, nije mogla da prestane da misli o njemu, te moli oca Samuila da je pusti da siđe u tamnicu sa sluškinjama ne bi li obišla zarobljene junake posle bitke i pokušala da ih uteši. Sišavši u tamnicu, ona nalazi Vladimira:

„Na jednom kamenu opaziše Vladimira. Tu sjeđaše naslonjen na ruku i boravljajaše tihi san... U carstvu snova bješe on sada srećan, jer zaboravi na jade zemne. U snu se razgovarajaše sa Selenom, drugom djetinjstva svoga...” (Сремац 1930, 151)

Kada se prenuo i ugledao Kosaru, on je od nje pomislio da je Selena, s kojom je nekada provodio srećne dane svog detinjstva, ali koja je umrla mlada. Kosara mu se predstavlja i kaže da će ga izmoliti za svog muža i izbaviti iz tamnice, jer njena duša njega žali i želi. "I samo se čujaše kada pada kap po kap sa memljivih svodova, i to uvjeravaše Vladimira da sve ovo ne bješe san nego java" (Сремац 1930, 153).

Kako je već poznato, Vladimir se ženi Kosarom i dobija svoje zemlje nazad i Makedonci (odnosno Bugari) i Dukljani (odnosno Srbi) postaju saveznici. Sremac zatim opisuje Samuilovu sudbinu: Vasilije, grčki (odnosno vizantijski) car, ga napada i pobeđuje pošto ga je izdao Ašot.¹² Nakon poraza, Samuilo umire od tuge i razočaranja. Gavriilo Roman, odnosno Radomir, njegov sin, nasleđuje ga, ali ga Vladislav ubija u lovu, na nagovoru lukavih Grka.

Nakon opisa dešavanja u Makedoniji (odnosno Bugarskoj), Sremac se vraća na Vladimira i Kosaru. Vladali su i živeli srećno, ali godine sreće prestaju i dolazi ponovo vreme borbe i stradanje. Stiže vest o smrti Samuila i pogibiji Radomira u lovu. U tom trenutku u priči nailazimo na upečatljivu Kosarinu reakciju: „Kada ču taj strašni tužni glas Kosara, izdade je snaga i svijest, i ona pade na hladan mermer i ležaše tako dugo i ne znađашe ništa za sebe...” (Сремац 1930, 170). U međuvremenu, Grci traže od Vladislava da se reši Vladimira i obećavaju mu savez pošto izvrši to nedelo. Stoga Vladislav šalje poslanike i poziva Vladimira da mu se pridruži u Prespi u oplakivanju Radomira. Međutim, Vladimir je svestan da je zapravo Vladislav ubica, ali Kosara uspeva da ga umiri i da ga ubedi da prvo ona ode, kako bi se uverila da li je Vladislav zaista ubica ili je reč o kleveti. U svakom slučaju, smatra ona, nije pametno da Vladimir napušta Duklju, a ona će otići kako bi videla šta je laž a šta istina. Kosara se vraća od Vladislava sa zlatnim krstom i obećanjem da se Vladimiru ništa neće desiti, ali napominje Vladimiru da ne treba da veruje u to. Sremac prati pričanje iz *Života* i vidimo Vladimira kako traži drveni, a ne zlatni krst, pošto je drveni krst jedini garant Hristove vere. Posle kratkog vremena, Vladimiru dolaze dva episkopa i stari pustinjač i donose novi krst nad kojim se Vladislav zakleo.

Vladimir kreće na put i nailazi na zasede koje je Vladislav postavio; reč je o tri zasede, ali sreća je poslužila Vladimira i on ih je rasterao misleći da su u pitanju gusari. Stigavši u Prespu, dakle, odlazi u crkvu a Vladislav šalje vojnike da

¹² Ašot se pominje u *Kratkoj istoriji*, a Skiličino pričanje koje tu nalazimo jako nalikuje pričanju o ljubavi Vladimira i Kosare iz *Života Svetog Vladimira od Zete* i kasnijih interpretacija priče (ako se izuzme Ašotovo izdajstvo): „Samuilo stigavši srećno kući uda svoju ćerku za Ašota Taronitova sina, pošto ga je oslobodio tamnice. Jer u njega se ćerka bila zaljubila pa je pretila da će se ubiti ako se zakonski s njime ne venča. Obavi-vši svadbu posla ga s njom u Drač da budno čuva oblast. Kad tamo stiže, dogovori se sa ženom i ubedi je te s njom prebegne na romejske trijere...” (Византијски извори за историју народа Југославије 1966, 91–92).

ga pogibe. U crkvi Vladimiru kažu da se ispred skupljaju naoružani ljudi koji se raspituju za njega. Uvidevši šta se dešava, on se obraća episkopima i pustinjaku i kreće u susret vojnicima sa mačem u rukama i biva posut otrovnim strelama „kao gorski jelen”, kako je opisano na početku rada.

Vladimirovu smrt Kosara naslućuje gledajući dva Vladimirova najmilija sokola kako napuštaju dvor da bi tri puta obleteli kulu, tužno klikćući, i zatim otišli. Nakon toga, konjanici dolaze i javljaju joj da je Vladimir umro, te je ponovo vidimo u upečatljivoj sceni gde kao pokošena pada i dugo ostaje nepomična od tuge. Zatim kreće u Prespu kako bi pronašla telo svog muža i vratila ga rodnoj zemlji. Kada stiže u Prespu, jedan monah i jedan sluga joj govore o čudima koja su se zbila nakon Vladimirove smrti. Pokazuju joj breg gde leži njegovo telo; iz rake u koju je njegovo telo položeno, kažu joj, noću izbijaju plamenovi i „lebde na grobu novog svetitelja, mladoga Vladimira, žegu dušu cara [Vladislava]... kao oganj vječni, koji ga čeka. Jer Vladimir, i u grobu, dobrotvor je ovome narodu” (Сремац 1930, 181). Govore joj da bolesni ljudi dolaze da se leče na njegovom grobu i da ga narod slavi. Ona odlazi na grob i tamo joj prenose svedočanstva lokalnih pastira; oni su videli tri puta u noći obezglavljena viteza na konju kako, obasjan svetiteljskom svetlošću, u rukama nosi odsečenu glavu. Takođe, jedan monah je noću prepoznao Vladimira. Tri puta je Vladislav otkopavao grob i premeštao i sakrivao Vladimirovo telo, ali svetitelj se tri puta vraćao u svoju raku, koja bi se sama otvorila da ga primi.

Nakon što Kosara uzima Vladimirovo telo, Vladislav kreće sa vojskom na Duklju, na zahtev Grka. Ali Vladislav gubi bitke danju, da bi ga noću gonile seni njegovih žrtava. Jedne noći, njegov šator je zasijao bledom svetlošću, on se trže iz polusna i ugleda na ulazu u šator naoružanog Vladimira. On zove u pomoć svoje vojnike, ali pošto ulaze u šator zatiču samo njega, mrtvog sa nožem izrađenim „na dukljanski način” u grudima. Pripovetka se završava scenom u kojoj Kosara umire, od tuge, na grobu svoga muža.

Možda najupečatljiviji motiv u Sremčevoj pripoveci predstavlja Vladimirovo junaštvo, neustrašivost, njegov prkos pa čak i plahovitost. Tako, kada makedonski (odnosno bugarski) poslanici dolaze nakon Radomirove smrti, Vladimir hoće odmah da krene Vladislavu u posetu, ali sa vojskom da osveti Radomirovu smrt (ne istrajava u nameri samo zato što ga Kosara ubeđuje da ona prva ode, kako bi videla da li je Vladislav zaista ubica).

Ipak, postoji samo jedan razlog odustajanja od dalje borbe, a on je isti i kod Vladimira (kada silazi sa brda Oblik) i kod Samuila (kada mu duh biva slomljen u borbi protiv grčkog cara), a to je izdaja. Izdaja (a reč je o izdaji osnovnog principa neodustajanja u borbi) javlja se kao gora od bilo koje telesne rane – pošto Mrgud izdaje Vladimira, taj čin njemu pada teže nego ujedni otrovnih zmija. Kada Samuila izdaje Ašot, izdaja Samuila pogađa više nego rana koju je zadio u bici protiv Grka i više nego važni gradovi koji su pali Grcima u ruke.

Treći upečatljiv motiv koji nalazimo kod Sremca jeste prolaznost i nepovratnost prošlih dana. Na početku pripovetke, Sremac se obraća pesniku Bujanu i poziva ga da peva o Vladimiru i Kosari, ali zatim dodaje:

„Ali, zaman ćemo oslušivati glasa tvoga i zvuka sa struna gusala tvojih; jer ko može vratiti dane djetinjstva svoga, ko može povratiti staro doba i tebe u njemu!? Tebe nema više, davno te je nestalo kao i jasnih zvuka gusala tvojih ... Sve je na svijetu kratkovremeno i promjenito. Gdje je negda Vladimir gospodario i pleme njegovo nastavalo, gospodari Agaren i nastava Arvanit; mjesto tvojih pjesama o starim vremenima čitamo danas samo priče prezvitera Dukljanina! O, Bujane, šta nam može zamijeniti sjaj sunčev, pjesmu slavujevu, miris ružin; ko nam može tebe zamijeniti? Moji su glasi slabi odjeci prema glasu tvome...” (Сремац 1930, 135, 136)

Ideji prolaznosti i nepovratnosti starih srećnih dana pridružuje se Vladimirova nostalgичnost i sanjarenje prilikom tamnovanja u Prespi. Čeznja za nedostižnim prošlim srećnim danima, dok se priseća detinjstva, dvora očevih, poljana svoje zemlje gde je s drugovima lovio i Selene, drugarice iz detinjstva, obuzima ga u toj meri da zapada u polusvesno stanje u kojem više ne razaznaje san od jave. Ali te uspomene daju mu volju za životom i nadu u teškom trenutku, te on u tammici peva Selenine pesme koje mu je ona u detinjstvu pevala.

Od slovenskog kraljevstva do nacionalne otadžbine; od hrišćanske svetosti do romantičarske *iskrenosti*

„Što je za jedan narod shodno, za drugi može biti ili bez cene ili škodljivo; koje jelo jednom prija, ne mora i drugome... Teatar je lek za bolesti moralne; svaki narod ima svoje sopstvene bolesti, i teško i lekaru i bolesniku kad se na ovo ne pazi, nego se pretpisuje lek jedinstveno zato što je u knjigama poznat kao celitelan.” (Поповић 2001, 101)

Navedene reči Jovana Sterije Popovića jasno odslikavaju Berlinovo shvatanje romantizma kao pokreta koji se protivi univerzalističkim shvatanjima: svaki je narod, naime, poseban i ima sopstveni put. One takođe govore o ulozi pozorišta i istorijske drame devetnaestog veka u stvaranju nacionalnog identiteta. Srpska istorijska drama je u velikoj meri inspirisana savremenom historiografijom i teži da ostvari nacionalni identitet i da ga sačuva za buduća pokolenja, te redovno obrađuje segmente iz srednjovekovne istorije koji se tiču prekretnica, kao što su (mučeničke) smrti srednjovekovnih vladara, stvaranje srpske države, Dušanovo carstvo (kao ideal stabilne nacionalne zajednice), raspad carstva ili Kosovska bitka kao konačni kraj idealne zajednice (Фрајнд 1996, 79). Srpska istorijska drama išla je, svakako, u korak sa težnjama ka stvaranju ujedinjene nacionalne države u devetnaestom veku, te su pozorišni komadi bili ujedno iskaz tih težnji, a odlazak u pozorište predstavljao je ne samo potrebu za kulturom ili društvenu obavezu, već i političku manifestaciju i afirmaciju nacionalnog osećanja i pri-

padnosti (Фрајнд 1977, 453). Stvaranje stalnih teataru u Novom Sadu i Beogradu bivali su, stoga, praćeni procvatima istorijske drame, koja je na scenama tih pozorišta, shvaćeni kao institucije nacionalnog osvešćivanja i potvrđivanja, težila da publiku upozna sa svetlim primerima iz nacionalne prošlosti i osnovnim karakteristikama idelanog zajedničkog identiteta i da opomene na opasnosti koje prete od razdora (Фрајнд 1996, 82, Милић 2006, 109). Imajući na umu Berlinovo tumaćenje pokreta romantizma i tvrdnju da je on nastao pre svega u Nemačkoj krajem osamnaestog i početkom devetnaestog veka, zanimljivo je ukazati na to da je srpska istorijska drama (a i drugih slovenskih naroda), kao deo vrlo bogatog žanra romantičarske drame u Evropi tog vremena, bila bliska nemačkoj dramu u smislu relativne podudarnosti tadašnjeg političkog diskursa i težnje za nacionalnim ujedinjenjem. Takođe, veze srpske drame sa nemačkom bile su i konkretnije, te su dramski uticaji iz Nemačke među srpske pisce dolazili preko Већа i Будимпеште (Фрајнд 1996, 85, Јовановић 1982, 241). Како u drama Lazara Lazarevića i Јована Sterije Popovića, tako i u pripovesti Stevana Sremca, izražen je nacionalni aspekt priče o Vladimiru – on je srpski kralj, koji se žrtvuje za svoju otadžbinu zamišljenu kao državu Srba – što predstavlja upečatljivu promenu u odnosu na predstavu Vladimira kao svetog slovenskog kralja u *Letopisu popa Dukljanina*. Nacionalizacija lika Svetog Vladimira od Zete u devetnaestom veku svakako se može smatrati jednim aspektom romantičarskog „zaokreta” u tumačenju priče, ali ona, kao što smo videli, ne iscrpljuje analizu promene koja je zatekla njegov lik i priču o njemu uopšte. Briga za sopstveni narod, ispoljena još u *Životu*, upravo je jedan od principa od kojih likovi, a naročito Sremčev Vladimir, nipošto ne odustaju u devetnaestovekovnim narativima. Vrednost žrtvovanja za otadžbinu je visoko (ako ne i najviše) cenjena vrlina i predstavlja bitnu pouku koju je istorijska drama devetnaestog veka (kao, uostalom, i ciklus Sremčevih istorijskih pripovetki) težila da prenese svojoj publici. Za takvu brigu o otadžbini vezuje se romantičarski motiv ratničkog junaštva kakvog nema u *Životu Svetog Vladimira od Zete*. Poređenje *Života* iz *Letopisa popa Dukljanina* i navedenih drama i pripovetke iz devetnaestog veka ukazuje na dalje značajne promene u razumevanju priče o Vladimiru od Zete, odnosno u razumevanju značenja koje ta priča treba da prenese čitaocu.

Kao što je rećeno, *Život* teži da isprića priču o svetom kralju-mučeniku i u središtu priče nalaze se pouke o vrednosti mućeništva kao podražavanja Hristove žrtve i o božijoj volji i kazni koja snalazi grešnike. U tom smislu, *Život* je u skladu sa postavkama koje Berlin pripisuje evropskim tradicijama mišljenja pre rađanja romantizma, te on prenosi, kroz priču o Vladimirovom svetiteljstvu i putem hagiografskih obrazaca, u krajnjoj meri dokaz o postojanju božije istine i poretka na svetu. Iako devetnaestovekovni narativi o Vladimiru zadržavaju mnoge aspekte *Života* (što se može objasniti time što se nadovezuju na upečatljiv i pažljivo struktuisani hagiografski tekst) akcenti priče o Vladimiru se suštinski menjaju. Pažnju ću ovde obratiti pre svega na one odlike navedenih

devetnaestovekovnih narativa koji se mogu protumačiti kao izrazito romantičarski, u smislu u kojem Berlin shvata romantizam.

U tri navedena devetnaestovekovna narativa zatičemo motive koji su odsutni u *Životu* ali koje nalazimo u Berlinovom tumačenju fenomena romantizma. Nalazimo izražen motiv prolaznosti i promene. Sam motiv prolaznosti ne predstavlja novinu, pošto ga, naročito u vezi sa hagiografskim narativima, nalazimo redovno u srednjovekovnim hrišćanskim tekstovima. Međutim, motiv prolaznosti koji srećemo kod Lazarevića, Popovića i Sremca ne odnosi se nužno na shvatanje o postojanju drugog, istinitog puta, niti na shvatanje o prolaznosti zemaljskih stvari naspram nepropadljivosti nebeskih. Prolaznost se u navedenim delima ne okončava saznanjem o večnosti božijeg poretka, već pre svega služi da junacima priče unese strepnju od nepredvidivosti promena koje mogu da ih zadese za života. Stoga u *Vladimiru i Kosari* Vladimir žali Samuila što se raduje pobjedi, koju je zadobio „srećnim slučajem” i nagoveštava mu da njegova radost nije postojana. Takođe u Lazarevićevom delu nalazimo Asena koga obuhvata iznenada strepnja zbog prolaznosti stvari, odnosno uočavamo kod njega zabrinutost oko prolaznosti (Berlin 2012, 32) i zbog toga on pomišlja da je sva njegova slava zapravo „opsena”. Ali, opet, iz takvog njegovog razmišljanja ne proizlazi odluka o odbacivanju svega što je zemaljsko i prolazno, već, naprotiv, reč je o jednako prolaznim mislima i Asen ih brzo odbacuje.

Uz takvo viđenje suštine prolaznosti, nalazimo i srodnu nostalgичnost i sanjarenje, gde junaci (pre svega Vladimir) u mislima lutaju u srećnija prošla vremena ili „stanja”, a o kojem neposredno govori Stevan Stemac na samom početku svoje pripovetke kada poziva pesnika Bujana da pripoveda o ljubavi Vladimira i Kosare, samo da bi zaključio da se prošla vremena ne mogu oživeti i da su odjeci sve što preostaje. Reč je o slobodnim srećnijim danima ili vremenu, odnosno „stanju” o kojem Vladimir sanjari u sva tri devetnaestovekovna dela, odnosno o idili ljubavi, branja plodova i lova (*Vladimir i Kosara*), jednostavnog i autentičnog života (gde čovek može biti svoj sa sobom) u kolibi sa svojom ljubavlju (*Vladislav*) ili o srećnim danima detinjstva (*Vladimir Dukljanin*). Zanimljivo je da se ova Vladimirova sanjarenja odvijaju tokom njegovog boravka u tamnici (*Vladimir i Kosara* i *Vladimir Dukljanin*), gde on tone u nostalgичno stanje u kojem se nalazi između sna i jave (kada se Kosara pojavljuje, on je isprva ne prepoznaje), te takvo stanje zamenjuje anđeosku viziju koju nalazimo u *Životu Svetog Vladimira od Zete*. Na taj način motiv romantičarske nostalgичnosti i žudnje za nepovratnim zamenjuje motiv anđeoske vizije koja objavljuje božiju volju i koja posredno svedoči o postojanju božijeg poretka u svetu.

Nostalgичno sanjarenje nije jedino što se u ovim devetnaestovekovnim narativima nalazi između jave i sna. To mistično stanje „između”, koje, po Berlinovom shvatanju, predstavlja jedan od bitnih motiva romantičarske čežnje za proživljavanjem stvarnosti koja se ne može racionalno shvatiti, nalazimo i u

Samuilovom snu (*Vladimir i Kosara*) i u pojavi Vladimirovog duha koji kažnjava Vladislava za njegova nedela (te kod Sremca mistični duh osvetnik za sobom čak ostavlja materijalni trag, dodatno zamagljujući granicu između jave i sna – nož izrađen na dukljanski način).

Ali najupečatljivije romantičarske odlike koje nalazimo u dramama Lazara Lazarevića i Sterije Popovića i u Sremčevoj pripovesti, jesu načini na koje su izgrađeni glavni junaci njihovih dela. Glavna ličnost *Života Svetog Vladimira od Zete* je, svakako, sam Vladimir od Zete, sveti kralj i mučenik. Vladimir je, takođe, glavni junak Sremčeve pripovetke (premda izgrađen na drugačiji način) koja prati priču iz *Života*, u većoj meri nego što to čine istorijske drame. U istorijskim dramama Lazarevića i Popovića, međutim, može se reći da Vladimir ne predstavlja glavnog lika. Naprotiv, nalazimo druge junake čije su ličnosti razvijenije, koji predstavljaju prave protagoniste i kojima je posvećeno više pažnje, kao što su to Asen kod Lazarevića i Vladislav kod Popovića (sam naslov Popovićeve drame, *Vladislav*, ukazuje na to da Vladimir nije glavni junak priče). Njih dvojica su, kao i Vladimir kod Sremca, zapravo tragične ličnosti. Takođe, sva trojica su u velikoj meri „romantičari”, odnosno njihovi likovi dele ista romantičarska uverenja.

„Tragičnost” Vladimira od Zete u *Životu* sadržana je u njegovoj nevinosti, njegovom odbijanju da povredi druge, da se fizički bori (zbog čega on na kraju strada, barem što se tiče njegovog zemaljskog postojanja) i, uopšte, u njegovom mučeništvu koje teži podražavanju Hrista. Sremčev Vladimir, pak, predstavlja suštu suprotnost: on je veliki ratnik koji u svoju smrt odlazi jurišajući na svoje neprijatelje sa mačem u rukama. On je u stanju da vodi dugu krvavu bitku i da se ne predaje, plahovit i rešen da ne posustaje. Isto tako, ni Lazarevićev Asen ni Popovićeve Vladislav ne prezaju od prolivanja krvi zarad svojih ideala, iako oni svakako predstavljaju znatno negativnije likove, pošto se u dramama jasno čitaocu stavlja do znanja da se pravda ne nalazi na njihovoj strani.¹³ U svakom slučaju, oni na kraju propadaju zbog toga što se ne predaju¹⁴ ili ne predajući se.

Rešenost u istrajavanju u borbi za svoje ideale nalazi se i kod drugih likova u navedenim devetnaestovekovnim narativima, kao, na primer, kod Ivice u *Vladislavu*. Ono što je zajedničko svim „odlučnim” likovima u navedenim narativima devetnaestog veka, bili oni pozitivni ili negativni (pa čak i glavni ili sporedni), jeste upravo njihova žudnja, odnosno volja, koja ih goni napred u delovanje radi ostvarivanja sopstvenih ciljeva i borbe zarad svojih ideala. Makar

¹³ Ovo se takođe može objasniti time da je reč o interpretacijama jednog hagiografskog teksta; stoga, u navedenim interpretacijama, Vladimirov lik se pokazuje kao dobar lik, na čijoj su strani bog i pravda. U takvoj postavci, likovi koji se protive takvom portretu (iako zarad svojih ideala) biće okarakterisani kao loši.

¹⁴ Iako i Asen i Vladislav pred sam svoj kraj mole za milost, a Vladislav se čak i kaje, tada je već kasno, pošto su sve prethodne prilike da promene svoje delovanje odbacili, pošto takva promena nije bila u skladu sa njihovom željom.

bili neiskreni prema drugim likovima (na primer, zbog spletkarenja u slučaju Asena i Vladislava), oni su *iskreni* prema sebi i svojoj želji. Iako su bog i pravda redovno pristuni elementi na strani dobra, božja volja nije ta koja odlučuje o njihovoj sudbini, već to čine najpre njihovi postupci i izbori.¹⁵ Ovakvo viđenje deluje možda problematično u slučaju Sremčevog Vladimira koji se ipak prikazuje na kraju pripovetke kao svetitelj, pošto čitamo o čudima koja su se zbilila nakon njegove smrti. Međutim, ta čuda su iz govora naratora koji se direktno obraća čitaocu (kao u *Život*) premeštena u vrstu epiloga, u govor likova u priči koji imaju ulogu svedoka i stiče se utisak da nije reč toliko o objavljivanju svetosti Vladimira kao dokaza postojanja božanskog poretka na nebu i zemlji, koliko je reč o dokazivanju ispravnosti Vladimirovih postupaka tokom priče. Na taj način svetiteljstvo Vladimira, izgrađenog kao tragičnog romantičarskog junaka u Sremčevoj pripovesti, postaje dokaz pre svega Vladimirove *iskrenosti* a ne božijeg plana.

Dakle, delovanje i „zapovesti” junaka koji tragično okončava život nalaze se u centru navedenih devetnaestovekovnih narativa. Intenzitet sudbina glavnih likova, odnosno Asena u *Vladimiru i Kosari* i Vladislava u *Vladislavu*, pojačava se njihovom svešću o nepravdičnosti sopstvenih postupaka, ali i istrajnošću na putu sopstvene želje uprkos tome. I Asen i Vladislav, kako drame odmiču, vrlo svesno sve više poniru u svoju mrak i zlobu, što ih na kraju i uništava, ali to poniranje je upravo ono što oni moraju da učine ako žele da istraju na putu sopstvenih želja i volje: u pitanje se dovodi pravičnost njihovih postupaka na tom putu, ali ne i same sile i strasti koje ih nagone na zla dela.¹⁶ Njihovi motivi su u izgradnji njihovih tragičnih likova bitniji od posledica njihovih delovanja, a njihova tragičnost proističe iz toga što su svoju želju čvrsto prigrlili i istrajno je se držali. Oni su se svesno uhvatili u koštac sa sudbinom, prkose joj i postavljaju se iznad nje. Izdaja principa je jedino što oni nisu kadri da učine. Izdaja principa je najveće zlo koje može da zadesi junaka, te stoga Sremčev Vladimir odlučuje da se preda Samuilu tek kada saznaje za Mrgudovu izdaju.

Sremčev Vladimir, Lazarevićev Asen i Popovićev Vladislav su u određenom smislu „odmetnici” pošto ne prihvataju „poredak” koji ih okružuje i koji se pro-

¹⁵ Uistinu, u *Životu Svetog Vladimira od Zete*, Vladimir na brdu Oblik samovoljno bira da se žrtvuje za svoje ljude, ali u narativnoj strukturi hagiografije taj izbor predstavlja ostvarenje božije volje i istine koja deluje kroz svetiteljski lik Vladimira od Zete. Dobar primer predstavlja lik Kosare, za koju nam pisac *Života* jasno stavlja do znanja da je u posetu Vladimiru krenula „nadahnuta od Boga”. Kosarin lik, međutim, u narativima devetnaestog veka, ne deluje po božijem nadahnuću nego po sopstvenoj žudnji i ljubavi prema Vladimiru.

¹⁶ Štaviše, kroz komentare likova u delima vidimo da se te strasti podrazumevaju kao očekivano ljudsko stanje, a njihovo delovanje poredi se sa „razjarenim morem” ili „vetrom podignutim vihorom”.

tivi njihovim željama i principima; svojim postupcima oni se trude da iniciraju promene u svoju korist ili da iskažu nepristajanje na situaciju u kojoj se nalaze i, ako nisu u stanju da tok stvari izmene u svoju korist, oni svojim principima ostanu verni do kraja (ako su pozitivan lik kao Vladimir) ili do trenutka kada je prekasno da izbegnu tragičan kraj (ako su negativni likovi kao Asen i Vladislav). Sve to je vrlo udaljeno od hagiografske pouke *Života Svetog Vladimira od Zete*, u kojem su postupci glavnog „junaka”, i za života i za smrti, tesno vezani za dokazivanje i ostvarivanje božije istine i promisli.

Isaija Berlin je romantizam smatrao za dalekosežnu i suštinsku promenu u načinu razmišljanja nakon koje „više ništa nije bilo isto”. Zanimljivo je da Kosaru, *inspirata a spiritu* u *Životu*, a posvećenu svojoj ljubavi prema Vladimiru u tekstovima devetnaestog veka, srećemo opet u priči Mihajla Pantića, *Kosara, Vladimir i svi savremeni parovi* (Pantić 2007). Pantićeva Kosara „bila je ljuta na sebe. Iz bezbroj razloga. Prvi od njih bi se mogao nazvati nerazumnošću. Živela je sa Vladimirom godinama, potpuno posvećana, i uverena da to čini iz ljubavi, a kada nje, ljubavi, nije ostalo koliko ni vode na dlanu, nastavila je da se ubeđuje da mora tako. Zašto, nije umela da odgovori. I to bi se zaista moglo nazvati nerazumnošću” (Pantić 2007). Ona zatim razmišlja o sebi i svojim postupcima: „Užas. Uvek me je magično privlačilo ono što me guta i uništava, uvek sam hitala prema mestu koje me najviše boli i nikada nisam naučila da se od toga odbranim, kao da je bol jedini istinski osećaj koji me do kraja ima, koji me pre pokriva, misli Kosara. I misli još da najintenzivnije postoji jedino kada oseća nerazumevanje i bol” (Pantić 2007).

Premda se Pantićeva Kosara ne trudi da svojim delovanjem izmeni situaciju u svoju korist niti da iskaže svoje nepristajanje (ona na kraju ostaje uz Vladimira i svoju nesrećnu ljubavnu situaciju), njena tragičnost se ogleda upravo u njenom prepuštanju sopstvenoj želji, iako može da odabere da to ne bude tako. Njena tragična želja se jasno postavlja iznad razuma, te ona nastavlja da „tone”, uprkos tome što je svesna prolaznosti stvari, u ovom slučaju ljubavi koja je nepovratna, ali za kojom ona i dalje čezne.¹⁷

Bitan aspekt romantizma u očima Berlina predstavlja sloboda tumačenja književnih dela iz ranijih epoha:

¹⁷ „Efektni naslov 'Kosara, Vladimir i svi savremeni parovi' zadivljujuće lako spaja srednjovekovni topos velike ljubavi i kodeks vernosti s modernim senzibilitetom i nepostojanošću odnosa u savremenom svetu... Kosara je svesna Vladimirove preljube, kojoj čak pripisuje demonsku konotaciju (njegovu ljubavnicu smatra vešticom). Ljuta je na svoju nerazumnost jer, uprkos svemu, pristaje na tu igru i ne preduzima ništa da okonča svoju patnju... I nakon ponovne detaljne analize sopstvenih slabosti, iako svesna da treba prekinuti s tim, '(...) treba ustati, obući se, i otići iz ovih stopa...', na samo jednu njegovu reč Kosara će se ponovo pribiti uz Vladimira, primiriti se i spokojno usnuti, kao da bol koju joj nanosi može da izleči upravo vinovnik.” (Seljački 2008)

„Tako su, na primer, *Hamlet*, *Don Kihot* ili *Faust* postali mitovi. Ne znam šta bi Šekspir rekao o izuzetnoj literaturi koja se nakupila oko *Hamleta*, ili Servantes o neobičnim avanturama kroz koje je Don Kihot prošao od ranog devetnaestog veka naovamo, ali, u svakom slučaju, ova dela su pretvorena u bogate izvore mitologije i ako njihovi tvorci nisu znali ništa o tome, utoliko bolje. Pretpostavka je bila da autor ne može znati do kojih se mračnih dubina spušta... Ovo je veoma tipičan primer potpunog obrtanja vrednosti, potpune transformacije nečega čiji je početak suv, klasičan, simetričan i, u svakom pogledu, u skladu sa konvencijama tog doba; to je [u romantičarskim tumačenjima] probilo svoj okvir i iznenada počelo da širi svoja krila na najneobičajeniji i najstrašnji način.” (Berlin 2012, 133–134)

Navedene Berlinove reči mogu se primeniti na priču o Vladimiru od Zete, te nam se analizirane interpretacije javljaju kao svojevrsni romantičarski mitovi koji su originalnu priču „otvorili” za nova tumačenja, ali u nju istovremeno „uneli” sasvim nove, čak i sasvim drugačije, vrednosti. Naime, ni autor *Života Svetog Vladimira od Zete* nije mogao pretpostaviti da će svetitelj, oko čijeg je miroljubivog lika pažljivo izgradio hagiografsku strukturu, jednog dana „obnaženim mačem” juriti u susret svojim neprijateljima (Сремац 1930). Nije mogao pretpostaviti da će se pojaviti Asen čijoj će nepomirljivoj zlobi biti posvećeno toliko pažnje (Лазаревић 1829), niti da će grešni Vladislav ikada postati toliko strastven (Поповић 2000), niti da će Kosara biti u toj meri paralisana svojim osećanjima da će pasti i dugo ležati nepomična (Сремац 1930) ili ostati „sklupčana pod pokrivačem” (Pantić 2007).

Izvori

- Византијски извори за историју народа Југославије III*. 1966. Београд: Византолошки институт САНУ.
- Вукићевић, Миленко. 1925. *Владимир и Косара: две светле тачке из наше прошлости*. Београд: З. Спасојевић.
- Лазаревић, Лазар. 1829. *Владимир и Косара: драма у три акта*. Будим: Јосиф Милувук.
- Мијушковић, Славко. 1988. *Љетопис попа Дукљанина*. Београд: Просвета – СКЗ.
- Орбин, Мавро. 2006. *Краљевство Словена*. Зрењанин: Sezam Book.
- Pantić, Mihajlo. 2007. Kosara, Vladimir i svi savremeni parovi. *Polja. Časopis za književnost i teoriju* 444. Dostupno na: <http://polja.rs/polja444/444-3.htm>
- Поповић, Јован Стерија. 1843. *Владислав: жалостна игра у пет дејствија*. Београд: Правителствена књигопечатна.
- Поповић, Јован Стерија. 2000. *Жалостна позорја*. Вршац: Књижевна општина Вршац.
- Поповић, Јован Стерија. 2001. „О театру и театралним делима.” У *Критике, полемике, писма*. ур. Душан Иванић, 100–102. Вршац: Књижевна општина Вршац.
- Поповић, Александар. 1988. *Владимир и Косара: сценска бајка без окрајка, на 16 поњава уз 11 појања*. Београд: Принтелектрик.

- Сремац, Стеван. 1930. *Целокупна дела: у седам књига. 7, Из књига староставних: приповетке*. Београд: Народно дело.
- Живковић, Тибор. 2009. *Gesta regum Sclavorum I*. Београд: Историјски институт – Манастир Острог.

Literatura

- Банашевић, Никола. 1971. *Летопис Попа Дукљанина и народна предања*. Београд: СКЗ.
- Berlin, Isaija. 2012. *Koreni romantizma: Melonova predavanja u Nacionalnoj umetničkoj galeriji, 1965. Vašington, DS*. Београд: Službeni glasnik.
- Birnbaum, Henrik. 1974. *On Medieval and Renaissance Slavic Writing: Selected Essays*. The Hague: Mouton.
- Bujan, Solange. 2008. La chronique de pretre de Dioclee: un faux document historique. *Revue des études byzantine* 66: 5–38.
- Bujan, Solange. 2011. Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina”: povijesni falsifikat. *Radovi-Zavod za hrvatsku povijest* 43.
- Ingham, Norman. 1987. The Martyrdom of St. John Vladimir of Dioclea. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 3: 199–216.
- Јовановић, Мирјана. 1982. „Страни утицаји у Стеријиним ’жалосним позорјима’“. У *Јован Стерија Поповић. Научни састанак слависта у Вукове дане 11/1*: 235–245.
- Kadić, Ante. 1992. King Vladimir of Dioclea (Duklja) in South Slavic Literatures. *Balkanistica* 8: 158–169.
- Marjanović-Dušanić, Smilja. 2006. Patterns of Royal Sanctity in the Royal Ideology of Medieval Serbia. Continuity and Change. *Balkanica* 37: 69–79.
- Марјановић-Душанић, Смиља. 2007. *Свети краљ. Култ Стефана Дечанског*. Београд: Clío.
- Милић, Исидора. 2006. „Владимир и Косара” Лазара Лазаревића и Стеријин „Владислав” као целовита трагедија. *Књижевност и историја 7 (Зборник радова са научног скупа одржаног у Нишу [на тему] Транспозиција историјских догађаја и личности у трагедији код Словена, 27. и 28. октобра 2005)*: 103–119.
- Радојичић, Ђорђе Сп. 1967. *Легенда о Владимиру и Косари: њени видови од XI-XIX века*. Крушевац: Багдала.
- Seljački, Milica. 2008. Homo dolens. *Polja. Časopis za književnost i teoriju* 452. Dostupno na: <http://polja.rs/polja452/452-17.htm>
- Фрајнд, Марта. 1977. *Српска историјска драма XIX века и неки појмови теорије рецепције*. Београд: Вук Караџић.
- Фрајнд, Марта. 1996. *Историја у драми – драма у историји: огледи о српској историјској драми*. Нови Сад: Прометеј.
- Живковић, Тибор. 2006. *Портрети српских владара: (IX-XII век)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Живковић, Тибор. 2009. *Gesta regum Sclavorum II*. Београд: Историјски институт – Манастир Острог.

Stefan Trajković Filipović
Department of History
Faculty of Philosophy, Belgrade

“Oh, Vladimir, King of Dioclea, Hard Headed, Heart Full of Pride!” Isaiah
Berlin and Nineteenth Century Interpretations
of the *Life of Saint Vladimir of Dioclea*

Saint Vladimir of Dioclea (i.e. Zeta) (c. 990–1016) left very few traces in medieval sources, and yet, for centuries now, he is present throughout the Balkans, notably in the areas of modern Albania, Bulgaria, Montenegro, Macedonia and Serbia. Compared to other notable medieval holy kings (e.g. Saint Stefan of Dečani), Saint Vladimir is a “vague” character; he was never as popular and his representations were never fully standardized nor uniformed – he is often simultaneously addressed with few names (Vladimir/Jovan/Jovan Vladimir) and with more than one title (an emperor/Tsar, king or prince). However, this “vagueness”, and yet persistence of the story about this saint makes an interesting research topic. The first elaborated narrative about the saint, the *Life of Saint Vladimir of Dioclea*, was published in 1601 as part of the *Annals of the Priest of Dioclea*, a chronicle depicting the history of an imagined early medieval Slavic dynasty and used as an introductory chapter to the *Kingdom of Slavs* by Mauro Orbini. The *Life* represents a developed hagiographic narrative with two main lessons – the value of (Saint Vladimir’s) martyrdom (following the model of Christ’s Passion) and of divine punishment awaiting the sinners. Furthermore, as part of the *Annals of the Priest of Dioclea* (and of the *Kingdom of Slavs*), the *Life* depicts Vladimir as a Slavic holy king. Since its first edition, the *Life* remains the main source of inspiration and a starting point for most of the later interpretations of the story of Saint Vladimir’s life and death. In the focus of the article is a specific transformation that occurred in the nineteenth century regarding the story, within Serbian romantic literature. The approach to the transformation is based on the interpretation of the Romantic Movement provided by Isaiah Berlin in his 1965 Mellon lectures delivered in Washington DC (*The Roots of Romanticism*). I observe the transformation through the analysis of three representative nineteenth century interpretations of the story of Saint Vladimir: the historical dramas *Vladimir and Kosara* (1829, by Lazar Lazarević) and *Vladislav* (1843, by Jovan Sterija Popović) and the short story *Vladimir of Dioclea* (1888, by Stevan Sremac). Comparison of the *Life* with these narratives reveals significant shifts in main motives and lessons one finds in the story. Thus, instead of focusing on the notions of a holy man who serves as a tool of God’s will and of a Slavic holy king, one finds in nineteenth century interpretations the notions of man’s will, desire and utter loyalty to his own principles and values, one of them being his (Serbian) nation, as key ideas and supreme virtues. In spite of keeping certain

hagiographic traits, these romantic interpretations bring reversals of main lessons of the story of Saint Vladimir and thus contribute to Berlin's observation about the process of conscious creation of new mythologies within Romantic Movement with long-term consequences.

Keywords: Saint Vladimir of Zeta, hagiography, Isaiah Berlin, Romanticism, historic play, historic novel, Lazar Lazarević, Jovan Sterija Popović, Stevan Sremac

«O, Vladimir, roi de Duklja, tête dure, cœur fier!» Isaiah Berlin et les interprétations dix-neuviémistes de la *Vie de Saint Vladimir de Zeta*

Vie de Saint Vladimir de Zeta (c'est-à-dire le chapitre XXXVI du manuscrit de la *Chronique du prêtre de Duklja*) représente le premier récit développé sur le martyr de Saint Vladimir de Zeta (c. 990–1016). Avec la publication des *Vies* en 1601 dans le cadre du *Royaume des Slaves* de Mavro Orbin, des siècles de «silence» sur ce saint s'interrompent et des interprétations de son histoire commencent peu à peu à se multiplier, se développant au fil du temps principalement sur le territoire de la Serbie et du Monténégro actuels. L'article traite la transformation spécifique que les interprétations de l'histoire sur Saint Vladimir ont subie au dix-neuvième siècle dans le cadre de la littérature serbe romantique. Partant de l'interprétation du mouvement romantique donnée par Isaiah Berlin dans un cycle de conférences tenu en 1965, je me concentre ici sur l'analyse du contenu et des principaux motifs dans deux drames historiques (*Vladimir et Kosara* de Lazar Lazarević et *Vladislav* de Jovan Sterija Popović) et un récit historique (*Vladimir de Duklja* de Stevan Sremac) qui ont proposé de nouvelles interprétations du récit sur ce saint. L'analyse de ces récits révèle des éloignements significatifs du récit original des *Vies*; c'est ainsi que le récit sur le roi slave saint qui transmet le message de la valeur du sacrifice du Christ et de la vérité divine est remplacé par les récits où au centre de l'attention se trouve le roi-héros national et les motifs de la volonté, de la passion et du dévouement à ses propres idéaux. De cette manière, en dépit de la conservation de certains éléments hagiographiques, les récits du dix-neuvième siècle apportent même le retournement total des valeurs par rapport à l'histoire originale et participent au processus de création consciente de nouveaux mythes dans le cadre la littérature romantique du dix-neuvième siècle.

Mots clés: Saint Vladimir de Zeta, hagiographie, Isaiah Berlin, romantisme, drame historique, récit historique, Lazar Lazarević, Jovan Sterija Popović, Stevan Sremac

Primljeno / Received: 29. 07. 2014.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 14. 09. 2014.